

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra pedagogiky a psychologie

Bakalářská práce

AGRESIVNÍ PROJEVY CHOVÁNÍ DĚTÍ V MATEŘSKÉ ŠKOLE

Vedoucí práce: Mgr. Eva Svobodová

Autor práce: Veronika Paýrová

Studijní obor: Učitelství pro mateřské školy

Ročník: 3.

2012

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně, pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citovaných zdrojů.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

14. listopadu 2011

Veronika Paýrová

Děkuji vedoucí bakalářské práce Mgr. Evě Svobodové za projevenou trpělivost, cenné rady, připomínky a metodické vedení práce. Dále bych také chtěla poděkovat svojí rodině a příteli za pomoc a podporu.

Abstrakt

PAÝROVÁ, V. *Agresivní projevy dětí v mateřské škole*. České Budějovice 2012. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Pedagogická fakulta. Katedra pedagogiky a psychologie. Vedoucí práce E. Svobodová

Klíčová slova: agrese, agresivita, agresivní projevy, agresor, mateřská škola

Záměrem bakalářské práce je upozornit na možnosti pedagogického přístupu k dětem s projevy agresivního chování v mateřské škole.

V teoretické části se zaměřuje na pojem agrese a popis projevů a příčin agresivního chování dětí v mateřské škole. Na základě studia literatury doporučuje výchovné přístupy k dětem s agresivními projevy chování.

V praktické části realizuje výzkum četnosti a způsobů projevů agresivního chování dětí v mateřské škole, definuje nejčastěji užívané metody působení učitelek MŠ na děti s projevy agresivity a porovná je s doporučeními vycházejícími ze studia odborné literatury.

Abstract

Acts of aggressive behaviour of children in kindergartens

Keywords: aggression, aggressivity, aggressive manner, aggressor, kindergarten

The purpose of the thesis is to draw attention to the possibilities of the pedagogical approach to the children behaving in aggressive manner in a kindergarten.

The theoretical part focuses on the term aggression and on the definition of the acts and causes of the aggressive behaviour of children in kindergartens. On the basis of studying literature it recommends educational approaches to children behaving aggressively in kindergartens.

In the practical part a research of the frequency and forms of acts of aggressive behaviour in kindergartens is executed – it defines as well the methods mostly used by teachers in kindergartens to affect children's aggression and compares them to the theoretical recommendations in literature.

OBSAH

OBSAH	6
ÚVOD	7
TEORETICKÁ ČÁST	9
1 AGRESE	9
1.1 POJEM AGRESE	9
1.2 DĚLENÍ A PROJEVY	11
1.3 ŠIKANA JAKO VÝSLEDEK AGRESIVITY	13
2 ZVLÁDÁNÍ AGRESIVITY	14
2.1 CO AGRESIVITU PODPORUJE	14
2.2 POTŘEBY, VZTAHY A PRAVIDLA	14
2.3 HRA JAKO PREVENCE A POMOC	18
2.4 DRAMATICKÁ VÝCHOVA, HUDBA A AGRESIVITA.....	21
2.5 HRANICE, STYL VÝCHOVY A SOCIÁLNÍ VZTAHY	22
2.6 TREST? ANO NEBO NE... ..	23
2.7 GENETICKÁ STRÁNKA A POHLAVNÍ ROZDÍLY	24
2.8 OD EMBRYA PO MATEŘSKOU ŠKOLU	25
2.9 SOUHRN PEDAGOGICKÝCH POSTUPŮ	30
PRAKTICKÁ ČÁST	32
3 POPIS PRAKTICKÉ ČÁSTI	32
3.1 ÚVOD	32
4 VÝZKUMNÉ METODY	33
4.1 POZOROVÁNÍ	33
4.2 DOTAZNÍK	34
4.3 HODNOCENÍ DOTAZNÍKU	34
4.4 CELKOVÉ SHRNUÍ DOTAZNÍKU.....	44
4.5 POPIS MATEŘSKÝCH ŠKOL A POZOROVÁNÍ	44
4.6 CELKOVÉ SHRNUÍ POZOROVÁNÍ	46
ZÁVĚR	48
POUŽITÉ ZDROJE	50
SEZNAM PŘÍLOH	52

Úvod

„Svět bez lásky je svět bez ceny.“

Bertrand Russell

Proč se zabývat otázkou agresivních dětí v mateřských školách? Co tím získáme? Pomůže to v něčem? Má nějakou budoucnost agresivní dítě?

V dnešní době je agresivní chování velice medializované, tudíž k němu mají přístup i děti. I já jsem si myslela, že když projdou kolem televizoru, nic nevnímají. Ale když pak dítě vypráví, co slyšelo, nestačíme se divit. A pokud informaci donese až do třídy mateřské školy, máme zaděláno na problém. Děti v tomto období poznávají svět a zjišťují, co skýtá. Pokud se více zaměříme na tuto problematiku, můžeme zjistit, jaké máme možnosti a jak s dětmi pracovat.

Některé vlastnosti má člověk vrozené a projevy agresivního chování jsme mohli zaznamenat už z mnohem starších dob. Člověk jako osobnost má určitou míru agrese v sobě, ale záleží na něm, v jaké míře ji použije. Někdo jen k prosazení vlastních potřeb, aniž by někomu záměrně ublížil. Bohužel najdou se i tací jedinci, kteří agresivitu využívají proti okolí záměrně a ve značné míře.

Myšlenky, které mě napadaly, když jsem se setkala s dítětem, které ubližovalo ostatním, mě začaly zajímat víc a víc. Kde se to v tom malém tvorečkovi bere? Tolik hněvu a vzteku. A tak jsem začala číst knihy, které jsem nakonec použila i v této práci. Občas je až zarážející jako silou jsou děti schopné zaútočit. Sama si pamatuji, že jsem měla jednu hračku, kterou jsem bránila zuby nehty. Jen z vyprávění se k nám donese, co jsme jako malé děti dokázaly.

Veškeré tyto podněty, které ke mně přicházely, mě vedly k zamyšlení. Tyto podněty, ať už to byly vlastní zážitky z dětství, které si pamatuji anebo mi je někdo vyprávěl, tak i zkušenosti z praxí, které jsou zde popsány, byly podněty k napsání této práce. Občas jsem měla pocit, že jsem úplně bezbranná a nevím, co mám jako učitelka dělat.

Z počátku jsem si myslela, že skoro největší roli v získání agrese hraje prostředí, ale postupem pátrání v knihách jsem získávala nové a nové informace, které mě uvedly do problematiky. S postupem práce jsem si stále více uvědomovala, jakou roli hraje v chování dítěte jeho jedinečnost.

Myslím si, že problematika agresivních projevů dětí je nedílnou součástí práce každé učitelky. A také by se podle mě měla každá paní učitelka vzdělávat v tomto ohledu, především proto, že v předškolním věku můžeme významně ovlivnit utvářející se osobnost dítěte.

Cílem této práce je seznámení s agresivními projevy, které mají několik různých dělení. Dále pak najít určité možnosti jak potlačovat agresivitu a jak pracovat s dětmi, které mají problémy se svým chováním. V těchto činnostech a přístupech můžeme najít i metody, jak preventivně působit na dítě.

V první části jsem se zaměřila na teoretické poznávání problematiky. Na projevy a vznik těchto projevů. Také je zde uvedeno několik návrhů na práci s dětmi. Dále pak také vývoj dítěte, který je podstatný pro utváření osobnosti. Tato část vede k získání a utřídění podstatných informací.

Druhá část je výzkumná. Tento výzkum je založený na poznatcích z teoretické části. Je směřovaný na učitelky a učitele mateřských škol. Na jejich zkušenosti a jejich vlastní názor na problematiku. Pro mou osobu snad bude sloužit jako pomocník v praxi.

Teoretická část

1 Agrese

1.1 Pojem agrese

Člověk, dítě či dospělý, se setkává s agresí každodenně. Ve velké části je to destruktivní forma. Postoj lidí bývá k agresím velmi často negativní.

Slova agrese a agresivita se budou v této práci objevovat často, proto si je nejprve objasníme. Běžně se za agresivitu bere sklon k nepřiměřenému jednání nebo útoku. V této souvislosti se můžeme setkat se pojmem agresor, což je jedinec, který se agresivně projeví. S agresí a agresivitou je velmi často spojována šikana, brutalita a mnoho dalších.

Nakonečný vnímá agresí jako mechanismus řešení problému, který, je-li úspěšný, vede k pocitu vítězství. Dále zmiňuje přemístěnou agresí, která může vést k uvolnění vnitřního napětí.¹

Janata tvrdí, že slovo agrese má dva významy. Jedná se o dva citově odlišně zabarvené pojmy. V běžném významu je to pojem negativní. A právě tím se budeme dále zabývat. Přesněji to budou projevy agresivního chování u dětí v mateřských školách.

V úzkém pojetí se agresí rozumí jednání, které vede k poškození druhého. A v širším pojetí mluvíme o jednání, které poškozuje nejen druhého, ale i jakékoli chování napomáhající k dosažení vlastních cílů.²

Avšak určitá míra agresivity, například k dosažení úspěchu ve sportu, ale i pro fungování v životě, je žádoucí. To jen v případě, zůstane-li zachován rámec pravidel.

Podle dalšího autora je agrese chápána jako emocionálně aktivní chování, které je záměrné nebo nezáměrné. Pokud není agrese integrována do emocionálních souvislostí,

¹ Srov. Nakonečný M., Lexikon psychologie

² Srov. Janata J., Agrese tolerance a intolerance

působí destruktivně. Ta agrese, která je vedena jako ničivý útok, může být provázena pocitem hněvu, strachu a vzteku.³

Agresí se rozumí chování destruktivního typu, které směřuje k slovním a fyzickým útokům na druhého jedince. Agrese provází celý náš život, je do něj zabudována. Tendence projevit se agresivně přichází, když musíme překonat překážku, která stojí v cestě při uspokojování našich potřeb.⁴

Agresivita je jakási pohotovost k agresivnímu jednání. Je to vlastnost osobnosti, která je hůře ovlivnitelná. Emoce, které doprovází agresivní jednání mají širokou škálu od neutrálních až po sadisticky zaměřené.⁵

Velmi se mi líbí, jak agresi popisuje Pavel Říčan. *„Agrese v politice znamená napadení, například válečné přepadení jednoho státu druhým. Podobně může přepadnout člověk člověka nebo lev gazelu, kterou loví, ale vlastně i bacil může napadnout naše tělo.“*⁶

Tato teorie je velice rozsáhlá, proto se zaměříme pouze na lidskou stránku problematiky. Agrese je často také spojována s násilím, což je způsob jejího uskutečňování.

Důležitou otázkou je, kde se agrese bere? Je to vrozené chování, pud, nebo potřeba vybit se? Nebo je to něco co člověk získává v průběhu života? Může to být důsledkem špatné výchovy nebo našich instinktů. Pokud však nebudeme instinkty provokovat, zůstanou odpočívat. Nejen děti mají agresivní hračky i dospělý člověk má přístup k nejrůznějším předmětům. Avšak tyto předměty jsou mnohem nebezpečnější, vedou k různému ubližování a pak se díky medializaci stávají příkladem pro děti.⁷

Další definici skrývá kniha Zdeňka Šimanovského. *„Agresivita, sklon k útočnému jednání vůči věcem, zvířatům a lidem, většinou souvisí s vnitřní nepohodou, s rozpory mezi prožíváním a jednáním. Příčin agresivity je mnoho, nejčastěji se však uvádí frustrace. Násilné jednání odráží také situaci v rodině a vliv na ně má i sledování agresivních filmů.“*⁸

³ Srov. Frielingsdorf K., Agrese vytváří vztahy

⁴ Srov. Spurný J., Psychologie násilí, s 17-18

⁵ Srov. Švingalová D., Kapitoly z psychologie II. díl-Psychologie osobnosti., s. 32

⁶ Cit. Říčan P., Agresivita a šikana mezi dětmi, s. 21

⁷ Srov. Říčan P., Agresivita a šikana mezi dětmi, s. 21-22

⁸ Cit. Šimanovský Z., Hry pro zvládnání agresivity a neklidu, s. 11

1.2 Dělení a projevy

Učitelky se v praxi setkávají s agresivitou, která je neúmyslná anebo úmyslná. Dále se také setkáme s chováním, které učitelka nekomentuje, ale pro to, aby zvládla dobře reagovat, potřebuje rozlišovat různé druhy agresivního chování a jeho motivy.

Hans Herbert Deissler dělí agresivitu na OBRANNOU a AGRESIVITU JAKO OPLÁTKU ZA ÚSTRKY. Ke každému typu také uvádí příklad z praxe.

Obranná agresivita je zde popsána v situaci z mateřské školy. Zde mají děti oblíbené nákladní auto. Učitelka chtěla, aby se děti dohodly a rozvrhly, kdo a kdy si auto půjčí. Tato domluva se dodržovala bez větších problémů. Až jednou chtěly děti upravit květinový záhon, ale na to potřebovaly auto, které bylo půjčeno v jiné skupině, která ho měla podle dohody mít půjčené. Jeden z chlapců se po neúspěšném pokusu o vypůjčení rozhodl hračku uloupit. V tu chvíli se na něj vrhl chlapec druhé skupiny. Učitelka je od sebe roztrhla. V tuto chvíli byla jedna agresivita odrážena druhou. Tím, že učitelka děti roztrhla, dala najevo, že to bylo špatné a tím, že poslala chlapce zpět do skupin a hračku ponechala původním dětem, ukázala, kde je právo.

K agresivitě jako oplátce za ústrky je příklad uveden na situaci, kdy byl učitelce do třídy přidělen chlapec, který si ji velice oblíbil a byl na ni fixován. Ve chvíli, kdy nebyla její pozornost věnována výhradně jeho osobě, ubližoval ostatním dětem. Učitelka se pokusila problém vyřešit tím, že se chlapci věnovala a postupně začleňovala do her a činností s ním další děti ze třídy. Ovšem tento pokus fungoval pouze za její přítomnosti. Jednou se stalo, že agresivní projev chlapce byl namířen proti učitelce. Při bližším zkoumání se ukázalo, že situace v chlapcově rodině nebyla dobrá. Chlapec měl pocit, že ho okolí nemá rádo. Jeho projevy byly reakcí na strach a žárlivost na ostatní děti. Hoch měl potřebu kompenzovat si nedostatek lásky z domova. Agresivita se projevila ve chvíli, kdy si připadal odstrčený.⁹

Agresivitu je také možno dělit podle jejich projevů, podle intenzity a podle směru. Dle projevů se jedná o slovní agresivitu, do které spadá různé slovní napadání, jako jsou urážky a nadávky. A agresivitu branchiální což je fyzické napadání, týrání a šikana. Podle intenzity je to agresivita bez vnějších projevů a s vnějšími projevy. Ty mohou být

⁹Srov. Deissler H. H., Každodenní problémy v mateřské škole

od verbálních až po fyzické násilí. Podle směru se jedná o několik oblastí, na které je zaměřeno agresivní chování. Agrese vůči okolí, agrese vůči vlastní osobě, generalizovaná agrese, která je směřována vůči světu, konstruktivní agrese, která napomáhá rozvoji osobnosti a destruktivní agrese, která spočívá v touze ničit a ubližovat.¹⁰

Karl Frielingsdorf ve své knize uvádí formy agrese. Jednou z forem jsou agrese ničivé neboli destruktivní. Tyto agrese se vyznačují škodlivými účinky, které se navenek projevují ve vzteku, síle, útisku, a mnoho dalších ničivých a nebezpečných útocích. Tyto projevy mohou být i odrazem dětství, kdy bylo dítě trestáno anebo mu bylo rodiči vyhrožováno. Ničivá agrese může být směřována k jiné osobě anebo k sobě samému, takzvaná AUTOAGRESE.

Další formou je potlačená agrese, která není zvláště nápadná. „*Lidé s potlačenými agresemi činí navenek pokojný a rozvážný, přátelský a zdrženliví dojem.*“¹¹ Blíže však působí stísněně, zaraženě, ustrašeně. Agrese jsou pro tyto jedince nepřipustné, proto jsou potlačované.

Životu prospěšné neboli konstruktivní agrese „...*působí jako kreativní, budující a utvářející síly, které dávají vznik životu a vztahu a v posledku jsou zaměřeny na lásku, jež opět uvolňuje nové energie.*“¹² Lidé, kteří se drží této formy, dokážou rozhodovat, čelit konfliktům, a říkat svůj názor.

O agresivitě také můžeme mluvit jako o naučeném chování. Pro přesnost to znamená osvojení na základě zkušenosti jedince. Děti si právě z těchto zkušeností vybavují to, že díky agresivnímu chování něco získaly, byly úspěšné a dokázaly jiné různé věci, které byly pro jejich prospěch. Může to být považováno za jakési scénáře. Takže ve chvíli, kdy dítě zažívá podobnou věc, využije předchozích zkušeností. Úlohou dospělých je snažit se hledat pozitivní scénáře a dávat dítěti kladný příklad. Děti pak příklad dospělých přejímají a ztotožňují se s ním.¹³

V jedné z publikací je poukázáno i na agresivitu společnosti a to na příkladu Francie a Německa. V době založení německého státu se po několik generací tradovalo považovat Francouze za nepřátele a opačně to platilo také. Tyto postoje se projevovaly i

¹⁰ Srov. Švingalová D., Kapitoly z psychologie II. díl-Psychologie osobnosti., s. 34

¹¹ Cit. Frielingsdorf K., Agrese vytváří vztahy, s. 17

¹² Cit. Frielingsdorf K., Agrese vytváří vztahy, s. 17

¹³ Srov. Říčan P., Agresivita a šikana mezi dětmi

v politice. Dále to je i nacistická náboženská nevráživost a další historické okamžiky, zvláště ty válečné.

Dalším velkým problémem jsou modely agresivity v rodině. Díky citovým vazbám je dítě ovlivňováno ještě větší mírou.¹⁴ Velkým příkladem je televizní reklama, ve které si hrají dvě děti na pískovišti. Jedná se o dívku a chlapce předškolního věku. Dvojice si hraje na rodinu, maminku a tatínka. Malá maminka přesně ukáže, jaký problém je v jejich rodině. Postupem času děti zjistí, že při sporech vítězí agresivní útoky nad argumenty a hezkým chováním. Tím se komplikuje vedení dětí k prosociálnímu chování, které neubližuje ostatním, ale zároveň dává dětem prostor pro jistou míru obranyschopnosti.

1.3 Šikana jako výsledek agresivity

Šikana lze definovat jednoduchým způsobem. Myslíme tím opakované ubližování. Avšak ne vždy se jedná o dlouhodobý jev. Můžeme upozorovat velmi silný a zlý útok.

Šikana je součástí, možná i vyšším stupněm agresivního chování. U dětí se převážně projevuje ubližováním slabším dětem, fackováním, kopáním, braním a ničením věcí a hraček, ale také nadáváním a vyhrožováním.

„Badatelé se shodují v tom, že agresivita se vytváří v předškolním věku, podle některých autorů již v prvních letech života.“¹⁵

Podstatnou úlohu zde hraje temperament, zejména vznětlivost, impulzivita a méně citlivosti. Ne vždy to znamená, že jako jedinec budu agresivní, na tom se podílí výchova v rodině a mateřské škole a také zacházení s dítětem. Nejvíc poškozující je pro dítě nedostatek zájmu a citů, ponižování, negativní projevy a dokonce nenávisť. Dále pak fyzické a psychické násilí. Třetím faktorem je inteligence. To, že je jedinec inteligentní neznámá, že umí posoudit důsledky svého jednání.

Šikana nemusí být vždy záležitostí dvou osob (dětí), ale může to být skupinový problém (problém školní třídy).

¹⁴ Srov. Deissler H. H., Každodenní problémy v mateřské škole

¹⁵ Cit. Říčan P., Agresivita a šikana mezi dětmi., s. 33

Důležitým faktorem při řešení šikany je přístup rodiny a učitelů. Nechat děti řešit problémy samostatně je v případech drobných sporů optimální, ale v případě šikany to nelze. Podstatné je si problém šikany v zařízení připustit a řešit ho.¹⁶

2 Zvládání agresivity

2.1 Co agresivitu podporuje

Ve své podstatě je agresivita u dětí velkým problémem, který může v budoucnu hraničit i s kriminalitou. Tato hrozba je všudypřítomná a velice nebezpečná. Je důležité snažit se všemožnými způsoby agresivitu zmírňovat a potlačovat jak jen to jde.

„Hrozba násilné kriminality vytváří vystrašenou společnost a demokratická svoboda mnohých je tím omezena. Násilí je sociální nemocí, stejně vážnou, jako je pro jednotlivce rakovina.“¹⁷

Velká část autorů poukazuje na dnešní dobu, ve které mají děti prakticky neomezený přístup, počínaje televizí, internetem až po agresivní hračky. Motivem k agresivnímu chování může být například přízeň učitele věnovaná druhému dítěti. Nebo pocit dítěte, že je v nebezpečí. Takové dítě se může stát agresorem. Také může dítě vést zvědavost, jak se druhý zachová nebo jak to bolí nebo nebolí.

Agresorem se často stává dítě, které agresivitou předchází nebezpečí útoku na vlastní osobu. Dále se také negativně podílí i vysoký počet dětí ve třídách.

2.2 Potřeby, vztahy a pravidla

Potřeby a agresivita spolu také souvisí. Je podstatné uspokojovat potřeby dětí, ale také s nimi komunikovat a pomáhat jim zvládat složité životní situace.

U dětí předškolního věku je důležité zaměřit se na problémy různého typu. Je důležité snažit se u dětí zmírňovat pocit samoty a sociální izolace. Často se stává, že si

¹⁶ Srov. Říčan P., Agresivita a šikana mezi dětmi

¹⁷ Srov. Helus Z., Dítě v osobnostním pojetí., s. 78

dítě připadá samo a že si s ním nikdo nechce hrát. Těžkým mezníkem je pro dítě rozvod, alkohol, úmrtí v rodině. Dále pak problémy s nevlastními rodiči, nedostatečná péče. Psychické a fyzické týrání mohou vést až k útekům z domova. Pohlavní zneužívání je velice zátěžové pro psychiku dítěte. Ve školní třídě se pak může objevit rasismus a šikana, ale také problémy s učitelem. To vše může vést i k sebepoškozování a k depresím.¹⁸

Pokud zjistíme již zmíněné podněty, je možné dítěti pomoci například hrou, ale k té se vrátíme až v další kapitole.

Ke vztahům patří také tolerance. Pokud v kolektivu narůstá netolerantnost, značí to problém. Může dojít k vytváření nepřátelských skupin. Ty pak soupeří o moc a ve chvíli, kdy se do sporu připletou předsudky, musí se učitelka postavit před problém. To znamená použít autoritu a argumenty, ale opatrně aby, u dětí nevzbudila ještě větší agresivitu.

Jedno z dělení potřeb je na základní neboli primární a sekundární. Mezi primární patří potřeba kyslíku, potravy, spánku. Potřeby sekundární se dále dělí na potřeby jistoty a bezpečí, ta se projevuje ve chvílích nebezpečí, ohrožení. Potřeba činnosti, změny a podnětů, které člověk potřebuje ve chvíli, kdy má málo podnětů nebo je v jednotvárných situacích. Další je potřeba sociálního styku, porozumění a vzájemné pomoci. Potřeba výkonu a společenského uznání, potřeba poznávací je u dětí velice důležitá. Estetická potřeba a potřeba uskutečňovat v životě určitý záměr nebo cíl. Soubor těchto potřeb je sestaven od převážně biologických po společenské.

Pro každé dítě je důležitý pocit úspěchu. Ať už je chváleno ze strany učitelky nebo rodičů. Je úspěšné, zvládá požadované úkony. V opačném případě je nenaplněna potřeba. Dítě se snaží na svou osobu upoutat jiným způsobem. Některé děti pomáhají s přípravou pomůcek, jiné upoutávají nevhodným chováním jako je třeba agresivita. Při nezvládnutí činnosti ji zanechá, reaguje afektivně nebo se neúspěchem nedá odradit. Afektivní reakce je vlastně agrese od výhrůzek, urážek až k hrubému násilí.¹⁹

Již zmíněné potřeby jsou velice důležité. Americký psycholog Abraham Maslow sestavil teorii týkající se potřeb. Tato teorie tvrdí, že lidské potřeby vytvářejí

¹⁸ Srov. Šímanovský Z., Hry pro zvládnutí agresivity a neklidu., s. 12-20

¹⁹ Srov. Čáp J., Psychologie, Obecná psychologie pro střední pedagogické školy, s. 67-68

pětistupňovou pyramidu. Ve velké části platí, že pokud nejsou naplněna spodní patra, nemohou být naplněna ta další.

Základním patrem pyramidy jsou fyziologické potřeby. Patří sem potřeba jídla, do kterého je důležité děti nenutit, ale motivovat. Dále pak spánek a odpočinek, kde je důležité klidné a příjemné prostředí. Pohyb, vyměšování, hygienické potřeby, potřeba absence bolesti a sexuální potřeby jsou další součástí prvního dílu.

Druhé patro naplňuje potřebu bezpečí a jistoty. Ta zahrnuje bezpečné prostředí, kam spadá bezpečná učitelka a pravidla v mateřské škole i doma.

Potřeba lásky a náležitosti. V současné době je možné se shodnout, že dětem chybí láska. Nedostatek lásky se může projevit v ubližování ostatním. Mezi projevy lásky a náležitosti patří: oční kontakt, úsměv a soustředěná pozornost. U pozornosti ve školkách je problémem vysoký počet dětí ve třídách. Dále pak mluvíme o tělesném kontaktu, slovu a dárkách. Avšak dárek nemá být formou odměn a slovo nemusí být zrovna „mám tě rád“.

Do čtvrtého patra patří potřeba uznání. Předpokladem k naplnění úcty k sobě a k druhému člověku jsou: respektování druhými lidmi, efektivní komunikace a absence trestů.

Pátou a poslední potřebou je sebe-aktualizace a sebe-uskutečnění. Pokud nejsou naplněna patra předchozí, na vrchol pyramidy se jedinec nedostane.²⁰

Snad každý jedinec je v průběhu dne v kontaktu s druhými lidmi. Utváří se tím různorodé vztahy. Lidé na sebe různě působí, ať už pozitivně nebo se navzájem ruší, omezují potřeby, jsou k sobě nepřátelští. Dítě tímto procesem a různými kontakty získává zkušenosti, které pak promítá do vlastních činností. Nejen přebírání vzorů slouží k formování jedince, důležitá je motivace, vysvětlení činů a také již zmíněná pravidla. Již malé děti prožívají velmi silně mezilidské vztahy, jsou jimi často ovlivnitelné. Mezilidské vztahy je možné využít i při hrách a ostatních aktivitách, ve kterých jde rozvíjet komunikaci, sebepoznání, ale i poznání druhých.²¹

V souvislosti se vztahy se dnes často setkáváme s označením prosociální chování. Co vlastně prosociálnost představuje. „*Být prosociální znamená chovat se k druhým*

²⁰ Srov. Svobodová E., Vzdělávání v mateřské škole., s. 72-76

²¹ Srov. Čáp J., Psychologie, Obecná psychologie pro střední pedagogické školy, s. 36-37

*lidem tak, aby mé chování přinášelo užitek nejen mně samému, ale i ostatním. Být prosociální znamená pomoci a nečekat na odměnu.*²²

Člověk potřebuje určité dovednosti k tomu, aby mohl jednat prosociálně. Zaprvé, porozumět vnímání a chápání situace z pohledu druhého. Dále schopnost morálního úsudku. Třetím bodem je schopnost empatie, porozumění pocitům druhých. Poslední je, znát sociální pravidla a normy.²³

Některým agresivním projevům by se dalo předejít mezilidskými vztahy, které mají význam pro rozvoj osobnosti. Tyto vztahy jsou velice důležité. Je-li dítě ubezpečováno láskou blízkých a není traumatizováno přílišnou negací, dokáže agresivitu částečně vytěsnit. Musíme však brát zřetel na osobnost jako celek, který je strukturou základních charakteristik.

Za základní jednotku jsou považovány vlastnosti a rysy. Říká se jim také vlastnosti osobnosti, které mají stálou povahu a ovlivňují projevy jedince, ale nelze absolutizovat, že vývojový pohyb je vyloučen. A při změnách v osobnosti hovoříme o dlouhodobých změnách vyžadujících řadu opatření. Vysoké množství vlastností, které má každý jedinec, nelze vyjmenovat, ale jdou rozdělit do tří složek a to na vlastnosti kardiální, centrální a sekundární. Kardiální vlastnosti jsou pro jedince nejvíc zásadní, projevují se v největší míře. Prakticky ve všem co člověk dělá. Centrální vlastnosti jsou omezenější, ale jsou stále důležité a uplatňují se v situacích určitého typu. Jsou to okolnosti ve vztahu k druhým, při zvýšení nároků nebo v úkolových situacích s rizikem. Sekundární vlastnosti se projevují pouze ve specifických situacích a jsou málo výrazné.

Vlastnosti jsou podle psychologického bádání řazeny do tří skupin a to na schopnosti, temperament a charakter. Schopnosti rozhodují o tom, co jedinec dokáže, temperament rozhoduje o emocionálním prožívání a vystupování. Jakými zásadami či principy se ve svém jednání budeme řídit, zapřičiňuje charakter.²⁴

²² Cit. Svobodová E., *Vzdělávání v mateřské škole.*, s. 119

²³ Srov. Vacek P., *Průhledy do psychologie morálky*

²⁴ Srov. Helus Z., *Dítě v osobnostním pojetí*

2.3 Hra jako prevence a pomoc

„ Snad v každé hře jsou obsaženy různé možnosti rozvoje dítěte-např. v oblasti senzomotorické, řečové, emocionální či etické, ale také často společně s nimi možnosti právě pro rozvíjení psychosociálních dovedností.“²⁵

V této části ale nemluvíme o hře jako takové, jedná se zde o hry zaměřené například na uvolnění napětí, vyjádření emocí pro zlepšení vztahů a jiné. Jedná se zde o hry interakční a o modelové situace. Děti mohou v průběhu hry zjistit, že se daná situace podobá nějakému jejich zážitku. Dále pak můžeme hrát hry, které by měly pomáhat zvládat agresivní chování, respektive ho jistým způsobem potlačit.

Důležité je říci si také něco k teorii hry. Pro děti předškolního věku je to ta nejpřirozenější činnost. Dítě ve hře získává zkušenosti, vyrovnává se s realitou. I hra má své zákonitosti. Hra je svobodná, to znamená, že k ní nemůže být nikdo nucen. Dále pak je to činnost neproduktivní. V průběhu nezískáváme materiální hodnoty, pouze prožitky a vzpomínky. Hra se odehrává v čase a prostoru a nezasahuje do běžného života. Poslední dvě zákonitosti jsou nejistota a podřízenost pravidlům.²⁶

Je mnoho způsobů jak hru dělit a na jeden se nyní podíváme. To dělení obsahuje tři kategorie. Hry rozechřívající a aktivizační. Tato kategorie je zaměřená na každodenní potřebu pohybu a pomáhá se seznámením se systémem pokus-omyl. Svým způsobem je to vlastně seznámení se s realitou a učením se správně jednat. Je důležité střídat hry. Pokud zařadíme hry soupeřivé, pak další důležitou věcí jsou hry na podporu spolupráce.

V druhé kategorii jsou hry na soustředění a zklidnění. V těchto hrách je důležité zapojit pozornost, využít vědomosti a znalosti a také pak slovní zásobu. Cílem je u dětí posilovat vnitřní kázeň.

Poslední kategorií jsou poznávací a edukační hry. V těchto hrách je podstatné vytváření podmínek pro poznávání lidí. Dále pak vytváření mezilidských a poznávání sebe samého.²⁷

²⁵ Cit. Mertin V., Psychologie pro učitelky mateřské školy, s. 132

²⁶ Srov. Svobodová E., Vzdělávání v mateřské škole., s. 98

²⁷ Srov. Šimanovský Z., Hry pro zvládnutí agresivity a neklidu

Velice důležité je s dětmi o hrách mluvit. K tomuto účelu slouží takzvaný komunitní kruh, kdy má každé dítě možnost a právo projevit svůj názor. Ale nejdůležitějším bodem je určit přesná pravidla a hlídat jejich dodržování.

Osobnost dítěte lze formovat a ovlivňovat již zmíněnou hrou. Tu Šimanovský dělí ve své knize ještě jiným způsobem. Tento způsob přejal od filozofa R. Cailloise, který uvedl čtyři principy.

V prvním typu se jedná o hry soupeřivé, ve kterých dítě využívá vlastní schopnosti a dovednosti. Tento typ se nazývá agon. Při něm jde o vítězství. Pro děti je velice příjemné vyhrát v soutěži, být nejlepší. Problém je ale ve chvíli, kdy vyhrává stejný jedinec díky tomu, že je silnější. U předškolních dětí proto není moc vhodné tento styl her zařazovat, protože v tomto období je vývoj dítěte nerovnoměrný. Pokud hry zařadíme, je lepší upravit pravidla a vytvořit soutěž bez hlavního vítěze.

Druhý typ je alea. Jsou to hry ponechané osudu, jde tedy o hru náhod. Dítě může pocítit prohru i výhru. Příkladem je hod kostkou nebo rozpočítadlo.

Třetím typem jsou hry typu mimikry. Tyto hry mohou napomáhat adaptaci. V tomto typu her mluvíme o napodobování jiné osobnosti. Dítě, které se málo projevuje, protože se stydí, má možnost vzít na sebe podobu někoho jiného.

Poslední je ilinx neboli závrať. Tento princip spočívá v narušení stability (kolotoč, houpačka,...). V těchto hrách se snažíme potlačit stereotypy a podstatné je dosáhnout nového zážitku a vzrušení.

Opět připomínám důležitost sdílení dojmů, ale také nápadů, po ukončení hry. Podstatné je opravdu dát dostatečný prostor pro vyjádření všem účastníkům. Při rozhovoru je důležité sledovat pocity dětí. Je pravděpodobné, že vyjádření dítěte nám může odhalit, jaké má pohnutky k agresivnímu chování.²⁸

Rozhovor je důležitou součástí nejen po ukončení hry, ale jako celek. Je dobré znát pravidla, která si uvedeme.

- *„Každý mluví jen sám za sebe, ne za druhé nebo za všechny.*
- *Hráč, který má slovo, hovoří konkrétně, neuniká do obecnosti.*

²⁸ Srov. Šimanovský Z., Hry pro zvládnutí agresivity a neklidu
Srov. Svobodová E., Vzdělávání v mateřské škole., s. 98

- *Zásadně respektujeme právo mluvčího na jakýkoli názor, postoj a také právo kohokoli v kruhu na názor docela jiný, třeba opačný.*
- *Vedoucí hry žádné téma netabuizuje. Je schopen případné dotazy z oblasti vztahů, hygieny, sexuality atd., pokud při hře vzniknou, uspokojivě zodpovědět. Měl by být schopen debatu korigovat i zastavit.*
- *Osobní účast vedoucího hry ve sdílení se dá charakterizovat jako „selektivní autenticita“. Dává ze svých vlastních pocitů a dojmů jenom to, co probíhajícímu procesu pomáhá, případně to, co povzbudí skupinovou dynamiku.*
- *Hráči se při sdělování vyrovnávají se svými zážitky, případně, pokud šlo o soupeřivou hru, s pocity výhry a prohry. Snaží se pochopit, jak se dospělo k výsledkům hry a jak se kdo na hře podílel.“²⁹*

Hra je jedním z prostředků pro zmírnění agresivity, ale celému jejímu procesu předchází řada podmínek. Pokud jsou podmínky naplněny, můžeme přistoupit ke hře.

První podmínkou je to, že si učitelka hlídá svojí náladu. Neřeší své vlastní problémy agresivním způsobem a neprojevuje se přehnaně hlasitě. Dalším bodem je počet dětí, což je v dnešní době těžké praktikovat. Také je důležitý dostatečný prostor a slunné prostředí. Dobrá je blízkost hřiště nebo zahrady, které je upravená pro pohyb. Čtvrtý bod je zaměřen na dostatek hraček. Ty by neměly přesáhnout rámec a vést k rivalitě a zkoušení výkonnosti. Další bod hovoří o tom, že souhrn úspěchů nesmí překračovat jeho zklamání a potíže s kamarády. Velmi důležité je, aby učitelka pozitivně ocenila všechny konflikty vyřešené bez agresivity a velkého zásahu dospělého. Mimo nařízení a omezení, předpisy a povinnosti je důležité dát dětem prostor pro svobodnou volbu. Pokud je to možné, nevěnujeme agresivitě pozornost. Podle mě je další bod velice podstatný. Pro děti v mateřské škole je důležitý pocit štěstí. Pomáhá začlenění a seberealizaci. K agresivitě může vést také nuda a dalším předpokladem k ní jsou tresty. A poslední bod hovoří o hierarchii. V dětských skupinách vede k udržení si vůdcích míst agresivita ze strany vůdce, ale i útoky za ústrky.³⁰

A právě tyto body může pokazit každodenní setkání dětí s agresivitou, jak doma tak i u ostatních dospělých. Děti přejímají modely agresivního chování právě od dospělých.

²⁹ Cit. Šimanovský Z., Hry pro zvládnutí agresivity a neklidu., s. 23

³⁰ Srov. Deissler H. H., Každodenní problémy v mateřské škole., s. 80-81

Podstatnou součástí her je role učitelky, která má několik možností jak ke hře přistoupit a jak jí ovlivnit nebo neovlivnit. A jak ze hry získat poznatky o dětech.

Rolí, které učitel, učitelka zaujímá, je několik. Jednou z nich je role pozorovatele, kde pedagog do hry nezasahuje a je spíše pozorovatelem. V roli iniciátora učitel nabízí dětem činnosti s určitým záměrem. Role vedoucího má řídicí záměr, který směřuje k určitému cíli, který má pedagog vytyčený. Učitelka se také může stát jedním z hráčů a tak může hru obohatit a ozvláštnit. Role facilitátora je nejtěžší. Je důležité, aby učitelka zasáhla jen výjimečně a nepokazila, anebo nepřerušila hru.³¹

2.4 Dramatická výchova, hudba a agresivita

Další možností jak se z části vypořádat s agresí je hudba, která obohacuje emocionální i intelektuální logiku. Emoce, které hudba vyvolá, je možné znázornit různými způsoby. Často je to malba, ale hlavně pohyb, tanec.

„Hudba je emocionální zkušenost, a to jak pozitivní tak negativní, uvolní a rozšíří. Usměrněním této emocionální a fyzické energie se dětem poskytuje konstruktivní příležitost zvládnout emoce, místo toho, aby děti byly postupně a zákeřně ovládaný jimi.“³²

Do dramatické výchovy patří techniky od hudebních až po různé řečové projevy. Už jen emoce, které se projevují při mluvení. Odvaha mluvit a dát část svého já. Teď jde právě o ovládnutí emocionální, které je spjaté s individuální lidskou důstojností.

Rozvoj citlivosti by měl být soustředěn na emocionální trénink. Důležité je, aby si jedinec uvědomil, že je odpovědný za kontrolu vlastního jednání. Jak se dočteme v mnoha publikacích, je důležitý vlastní prožitek a zkušenost. Tím vzniká uvědomění si emocí a citů.

„Základem dramatu je konflikt. Ten může být určitý a zřetelný, či jemný a málo patrný, může mít základ psychologický nebo fyzický, duchovní nebo rozumový.“³³ Pokud dětem zadáme přesný popis situace, která je úvodní a dále je necháme tvořit

³¹ Srov. Svobodová E., Vzdělávání v mateřské škole., s. 98

³² Cit. Way B., Rozvoj osobnosti dramatickou improvizací., s. 86

³³ Cit. Way B., Rozvoj osobnosti dramatickou improvizací., s. 117

samostatně konfliktní situaci, můžeme odhalit různé problémy. V dramatickém konfliktu se mohou děti naučit chovat v situacích, které jim mohou přijít časem do cesty.

Příběhy zařazené do vyučování jsou důležitou součástí. Je však těžké vybrat ten správný, aby zaujal a obohatil život dítěte. Dítě předškolního věku není schopno hlubší analýzy, protože uvažuje globálně.

„ Práce s konkrétním příběhem, který má přímou souvislost se životem dětí, je vždycky velmi cenná, protože umožní dětem odpoutání od sebe samých a zkoumání tématu prostřednictvím někoho jiného, jehož problémy či životní skutečnosti jsou totožné nebo příbuzné. “³⁴

Proč vůbec příběh používat? Příběh je neautoritativní a přirozený způsob vzdělávání. Lze jím děti ponaučit a různě motivovat k řešení problémů, společné práci. Je několik možností, jak příběh uchopit a použít ho jako průvodce dnem nebo jako pomocníka při řešení problémů s agresivitou, šikanou.

Vyprávění neboli narace je technika, při které vyprávíme zážitek, událost nebo situaci. Touto metodou lze ovlivnit klima ve třídě. Vyprávěním, spíše sdělováním, se dovídáme spoustu užitečných věcí, důležitých pro poznání dítěte. Druhou metodou je storytelling, vyprávění příběhů. Při vyprávění příběhů je možné pojmenovat postavu a její problém, ve kterém se ocitá a který také řeší. Do příběhu jde promítnout aktuální problém, situaci.

Dramatická výchova je vzdělávací proces, který má svá specifika v prvcích a prostředcích divadla a dramatu. Tvořivým způsobem rozvíjí osobnost jedince v mnoha složkách. Smysl pro odstranění agrese je eliminace nežádoucího chování na základě vlastních prožitků a jejich reflexe či sebereflexe.³⁵

2.5 Hranice, styl výchovy a sociální vztahy

V dnešní době je trendem mírné vedení a řízení dětí, kterým je nechávána volnost. Ale dítě potřebuje určité vedení a ukazování cesty, vymezení jasných hranic, které je dobré určit spolu s dětmi. Jen ne každý si uvědomuje množství pokynů směřovaných k dětem. Pokud vychováváme méně direktivně, znamená to, že více nasloucháme a

³⁴ Cit. Svobodová E., Vzdělávání v mateřské škole., s. 131

³⁵ Srov. Svobodová E., Vzdělávání v mateřské škole., s. 130

méně radíme, poučujeme a také se méně vyptáváme. Zajišťujeme tak prostor pro vlastní rozhodnutí a samostatnost. Tento způsob však neznamená volnou výchovu.

Nedirektivní výchova zdůrazňuje zodpovědnost za vlastní činy. Důležité jsou nastolené hranice, které jsou ale odlišně kladené. Hranice jsou podmínkou dobrých mezilidských vztahů. Jedna z podmínek je, že dítě nesmí ublížit sobě. Pro učitelku v mateřské škole (MŠ) to znamená být zodpovědná za činnosti, prostředí, předměty a pobyt venku. Druhým bodem je, že dítě nesmí ublížit druhému dítěti. To pro učitelku opět znamená povinnost. Zabránit fyzickému ubližování, ale i slovní agresi. Je těžké rozlišit hru s nevědomím a nezáměrným ubližením od hry, která přeroste ve skutečný problém. Další bod je, že dítě nesmí ublížit ani dospělému. V tomto případě nepřipouštíme ani fyzickou agresi, kam patří třeba kousání a tahání za vlasy, ani nadávky. Podstatou čtvrtého bodu je ničení věcí, hraček a zařízení. Poslední hranicí je určení časového rámce. Příchod, činnosti, svačení a všechny ostatní vymezené body dne.³⁶

Jedinec se vyvíjí postupně, ale nemusí to znamenat vývoj rovnoměrný. Dítě v předškolním věku získává mnoho sociálních zkušeností, ve kterých se rozvíjí vztahy a emoce s nimi spojené. V tomto období je důležité dítě stimulovat. To znamená vytvářet podmínky a podněty pro rozvoj prožitků. Dalším termínem je kultivace. Znamená to osvojit si přiměřené projevy emocí v různých situacích. Pro učitele to představuje dávat dětem vzor. Je podstatné učit děti přiměřeně se projevovat, ale také emocím rozumět. Dítě má dobrý pocit, když dospělý přijme jeho emoce a snaží se jim rozumět.³⁷
„Dospělý má ukazovat dítěti, jak lze různé emoce zvládat, a podněcovat je ke společensky žádoucím způsobům reagování, chování a jednání.“³⁸

2.6 Trest? Ano nebo ne...

Trestat anebo netrestat? To je složité posoudit. Také je rozdíl mluvíme-li o trestu tělesném nebo o trestu jako zákazu nějaké činnosti. *„Výchovný trest by měl v zásadě dosáhnout víc. Měl by být signálem, který by změnil jednání trvale.“³⁹*

³⁶ Srov. Mertin V., Psychologie pro učitelky mateřské školy

³⁷ Srov. Mertin V., Psychologie pro učitelky mateřské školy, s. 135-136

³⁸ Cit. Mertin V., Psychologie pro učitelky mateřské školy, s. 137

³⁹ Cit. Deissler H. H., Každodenní problémy v mateřské škole, s. 96

Dosáhnout však takové změny se podaří pouze když vede ke změně smýšlení, k předsevzetí. Podstatou trestu je působení na svědomí. Ve chvíli, kdy je trest použitý jako prostředek momentálního ukáznění, neočekáváme změnu smýšlení. U dětí je záměr dlouhodobého působení důležitý pro utváření svědomí. Pokud se to daří, není důležitá častá kontrola.

Děti, které jsou zvyklé na tresty tělesného typu, stěží chápou, že je i jiná možnost. Pro učitelku je pak těžké užívat tresty jiné. Mohla by se dostat do situace, kdy bude dětem připadat slabá. V případě, že není dítě doma trestáno, by učitelka k trestům také neměla přistupovat. K tomuto tématu uvedu v přílohách článek z magazínu Dnes. (Příloha I)

Velmi důležitý bod je usmíření. Učitel, ale i rodič by měl umět odpustit. Odpuštění vede k důvěře. Při nedůvěře je nebezpečí vzniku nebo nárůstu agresivity. Důležité je při smíření neopakovat výčitky. Usmíření ze strany viníka by mělo být dobrovolné.

Trest není důležitý, pokud je vztah založen na důvěře. V trestu můžeme vidět i náznak nadřazenosti a podřazenosti. Shrňme si to tedy tak, že trest by měl být jednou z posledních možností řešení problémů.⁴⁰

2.7 Genetická stránka a pohlavní rozdíly

Utváření osobnosti a její vývoj je velmi složitá oblast. V minulosti bylo otázkou, jak velký vliv má na vývoj dědičnost a společenské prostředí. V současnosti převládá část psychologů uznává, že na osobnost působí vnitřní biologické podmínky, prostředí i vlastní činnost člověka.

Vnitřní biologické podmínky zahrnují dispozice vrozené, takzvanou genetickou výbavu. Dále pak vlivy působící na vývoj dítěte v těhotenství, během porodu a hned po porodu. Podstatný je i zdravotní stav matky v těhotenství. Do vlivu prostředí spadají klimatické podmínky, životní prostředí, které může člověk svým působením ovlivnit.

⁴⁰ Srov. Deissler H. H., Každodenní problémy v mateřské škole, s. 96-99

Ještě pak sem patří sociální prostředí, ve které jedinec vyrůstá. Důležitým činitelem je vlastní činnost člověka. Sem patří učení, hra, zájmové činnosti a práce.⁴¹

Je mnoho dalších názorů, kde se v člověku agrese bere. A tak se podíváme na další. Náš vývoj ovlivňuje mnoho faktorů, ale vše týkající se agrese se odehrává v mozku každého jedince a to v limbickém systému. Limbický systém je sídlem primitivní agrese. A právě v jeho jádrech lze vyvolat pocit strachu, ale i potěšení. Člověk se rodí s mnoha základy, které mají různé odlišnosti nejen v uspořádání emočních nervových drah. Dítě je v určitém období lépe formováno a to tehdy, když prochází takzvaným plastickým obdobím. A právě v tuto dobu můžeme ovlivnit jeho další jednání a agresivní chování. To může být zmírněno, podpořeno anebo zůstane v jakémsi normálu. Právě tento obraz jedince je možné převést i na společnost. „*Kulturními požadavky určité společnosti je možné zvýšit nebo snížit úroveň průměrné lidské agresivity.*“⁴²

Všeobecná zkušenost ukazuje, že muži jsou agresivnější než ženy. Muže ovlivňuje pohlavní mužský hormon testosteron, který zvyšuje agresivitu a ovládá emoce. Agresivita u žen je nižší, ale po menopauze vzrůstá v důsledku úbytku estrogenů a nárůstu mužských pohlavních hormonů. U mužů se jedná převážně o agresivitu jako pomocníka při postupu v sociální hierarchii v přímém boji mužů. Ženy chtějí agresí získat to, co uspokojí jejich potřebu bezpečí a splnění přání.⁴³

2.8 Od embrya po mateřskou školu

Nejdřív se věřilo, že k plodu v děloze nic neproniká. Postupné zkoumání a rozšiřování poznatků ukazuje, že v tomto období už si dítě utváří specifické prostředí jak emocionální tak fyzické. Jak již víme, mezi dětmi jsou rozdíly. Tyto rozdíly se, ale nachází i mezi plody a to v počtu jejich pohybů, jejich temperamentu.

Co je **haptonomie** a jak prospívá? „*Haptonomie spočívá v kontaktním seznamování mezi maminkou, tatínkem a plodem prostřednictvím rukou.*“⁴⁴ Podstatou je umožnit

⁴¹ Srov. Čáp J., Psychologie, Obecná psychologie pro střední pedagogické školy, s. 101-104

⁴² Cit. Janata J., Agrese tolerance a intolerance, s. 35

⁴³ Srov. Janata J., Agrese tolerance a intolerance, s. 34-50

⁴⁴ Cit. Antier E., Agresivita dětí, s. 13

citové poznání ještě před narozením dítěte. Je prokázáno, že děti, které haptonomie provázela, se více usmívaly, byly spokojenější. Dítě bylo tedy pozitivně stimulováno.⁴⁵

Vágnerová k tomuto období říká, že nejen dítě, ale i matka jsou citlivé k podnětům z okolí. Jsou utvářeny podmínky pro budoucí samostatnost plodu. Také můžeme upozornit na duševní vývoj v prenatálním období.⁴⁶

Jediným prostředkem, jak o sobě dát vědět, je pro novorozence křik. Křik je prvním úkolem po porodu, po přestřižení pupeční šňůry. Pro rodiče je první výkřik důkazem vítězství a nevnímají ho jako útočný. Pro pocit dítěte je velmi důležité položení do matčiny náruče hned po porodu. Pociťuje podporu a to, že je provázeno zásahy ze strany druhých a nemá potřebu rozvinout agresivní chování.

Opět jsou mezi dětmi znatelné rozdíly. Některé jsou klidné a vypadají spokojeně a jiné jsou neklidné, křičí. Tyto děti se od počátku jeví jako agresori, jsou nespokojené, mají rudou barvu a neustále pohybují končetinami. Dítě může mít i poškrábané tváře, ale není ideální mu dát rukavičky, protože agresivitu vycházející ze vnitř nezmírníme. Těmito projevy dává dítě najevo postrádání tělesné ochrany. Aby se dítě nestalo agresivním, je důležitá správná interpretace a následná odpověď na určitou potřebu. Špatná interpretace může způsobit agresivní jednání novorozence v prvních dnech života. Dítě chápe od prvních dnů po narození, co mu matka nebo otec říkají.⁴⁷

Dítě je vybaveno základními reflexy, které mu pomáhají přežít. Jde o primární orientaci, adaptaci na okolí. Patří sem hledací reflex a také reflex sací.⁴⁸

U kojenců se můžeme setkat s agresivními impulzy. Když vidíme obrázky kojících žen, neuvědomíme si, jak silně může dítě sát. Nikdo z nás si nepředstaví, jak bolí sající štípanec. Toto silné, agresivní sání hladového dítěte může způsobit i vniknutí krve do mléka. Pro novopečené maminky to může být zneklidňující. Pokud tuto skutečnost matka chápe jako útok na její osobu, je možné, že z tohoto pocitu se u dítěte vyvine agresivní rejstřík. Pokud mu ale matka věří, dítě se zklidní.⁴⁹

V prvních třech měsících se u dítěte můžeme setkat s bolestmi břicha. Dítě kvůli bolestem pláče i přes dvě hodiny. V těchto chvílích je důležité dát dítěti najevo naši

⁴⁵ Srov. Antier E., Agresivita dětí, s. 11-13

⁴⁶ Srov. Vágnerová M., Vývojová psychologie, s. 22

⁴⁷ Srov. Antier E., Agresivita dětí, s. 14-16

⁴⁸ Srov. Vágnerová M., Vývojová psychologie, s. 25

⁴⁹ Srov. Antier E., Agresivita dětí

účast, to že víme, že ho bolí břicho a že vnímáme i jiné jeho problémy. Pozorností, kterou dítěti věnujeme, ho vedeme k menší agresivitě.

Edwige Antier hovoří o kolíbkách a nosičích na dítě, které ho pozitivně stimulují. Vágnerová se zmiňuje o změnách poloh, kdy je dítě více nebo méně bdělé k vnějším podnětům. Pokud se dítěti od počátku nevěnujeme, může se stát, že se u něj rozvine násilí, agrese. Pokud však jednáme opačně, dítě útočný rejstřík nerozvíjí, alespoň ne v této chvíli.

Velice mě zaujala část pojednávající o dudlících. Faktem je, že rodiče ho používají jako pomůcku pro uklidnění dítěte. Ale dočetla jsem se, že dítě jím můžeme naučit zklidnit napětí pouze ústy, pevně sevřenými, aby dudlík nevyklouzl. Dítě si na něj přivykne a díky tomu se může velmi zpomalit potřeba komunikace. Proto se i já přikláním k názoru - dudlíky ano, ale jen krátce.⁵⁰

Jeden z okamžiků největší něhy je období v rozmezí třech až devíti měsíců. Dítě se rádo a často směje na lidi kolem sebe. Tomuto období se často říká FOTOGRAFICKÉ. Dítě ještě netuší, že je od matky odděleno. „*Do jeho vědomí proto nepronikají úzkosti, které by ho mohly činit agresivním.*“⁵¹

V tomto věkovém období záleží na podpoře v objevování vlastního já a v získávání důvěry v lidi kolem sebe. Největší potřebou dítěte je pocit lásky. To, že je dítě milováno a že obdivujeme jeho pokroky, ho chrání před úzkostí. Čím více s dítětem matka komunikuje, tím lépe i když ne úplně přesně jí dítě rozumí. Dítěti tato komunikace napomáhá zvládat vnitřní agresivitu. Podstatným bodem je učit dítě trpělivosti. Ale pokud neuspokojíme potřeby dítěte, můžeme zapříčinit jeho agresivitu.

V pátém měsíci začne dítě brát hračky a dávat si je do úst, čímž uspokojuje ústní zónu radosti. Okolo sedmého měsíce má radost, když předmět odhodí a čeká, že mu ho někdo sebere, aby ho mohlo opět odhodit. Pokud dítěti házení zakážeme a vyhubujeme mu, pokusí se o to znovu a tím se může začít projevovat agresivně.

V kojeneckém věku je dítě ve velmi rychlém vývoji. Rozšiřují se jeho kompetence k základnímu osamostatnění. Tomuto období jsou dány charakteristické rysy. První jsou dispoziční základy. Pro nás jsou důležité citové prožitky, jejich intenzita a rychlost

⁵⁰ Srov. Antier E., Agresivita dětí, s. 20-26

⁵¹ Cit. Antier E., Agresivita dětí, s. 27

změn. Druhou složkou rysů jsou rané zkušenosti, které přispívají k diferenciaci typických projevů.⁵²

V období v devátém až osmnáctém měsíci mluvíme o období PRVNÍ PROVOKACE. Dítě se pomalu začíná přemísťovat, nejprve plazením, lezením po čtyřech a pak i chozením. Tím se mu rozšiřuje okruh zkoumání. A díky tomu začínají rodiče častěji používat slůvko NE, a to ze strachu o dítě. Dítě může být z počátku zmatené, protože mu rodiče nyní věci zakazují. Jako první zbraň k odporu rodičům použije dítě odmítání jídla. Dítě pevně semkne ústa a zabrání matce nakrmit jej.

Dalším úskalím tohoto věku je usínání a noční probouzení. Děti mají strach z odloučení až do tří let, a proto usínání o samotě může být problémem. Rozhodnout se tedy naučit dítě usínat o samotě je nemilosrdné odmítání potřeby. Děti se pak opět ne vlastní vinou stávají agresivními.⁵³

V období od jednoho roku do tří let se nazývá batolecí. Dítě se začíná rozvíjet motoricky. Ovládání vlastního těla je jednou z forem autoregulace. Dítě má potřebu se co nejvíce a co nejčastěji pohybovat. Z hlediska pohybu rozlišujeme dva druhy. První je retence, což znamená udržení nebo sevření. A druhý je puštění nebo zahození neboli také eliminace. Dále pak také rozvoj poznávacích procesů, řeči, osobnosti ve smyslu samostatného celku, sebepojetí, socializace, komunikace a důležité jsou normy chování. Dále sem patří i učení nápodobou a identifikací.⁵⁴

Tím, že si dítě začíná uvědomovat své ego, stává se agresivnějším. Dítě již zvládá přesun z místa na místo, ale také porušuje pravidla rodičů. Dítě je ve střetu zájmů, které jsou jeho a jeho rodičů. Tím se stává sebou samým. Ve druhém roce života dítě začíná bojovat s rodiči. Kope kolem sebe a kouše. Co v tomto případě agresivních projevů dělat? Každopádně není dobré se dítěti vysmívat, protože jeho útoky vůči rodičům mohou vypadat směšně a přitom jsou až agresivní. Není dobré, ale odpovídat agresí, výpraskem. Správným přístupem tedy může být to, že dítěti naznačíme, že má právo se hněvat. „*Děti se potřebují seznámit s celou škálou emocí, včetně hněvu, které jim pomáhají objevovat svou identitu.*“⁵⁵

⁵² Srov. Vágnerová M., Vývojová psychologie, s. 28-29

⁵³ Srov. Antier E., Agresivita dětí, s. 27-35

⁵⁴ Srov. Vágnerová M., Vývojová psychologie, s. 53-74

⁵⁵ Cit. Antier E., Agresivita dětí, s. 37

Když už dítě chápe, kdo je a že je úplně normální, když má zlost, není dobré ho krotit. Je dobré mu pomoci jeho hněv vyjádřit. „*Emoce a přání ho mohou úplně opanovat, takže může mít časté potíže s jejich zvládním.*“⁵⁶

K mluvenému projevu je důležité dítě podporovat. Je potřeba, aby se odklonilo od primitivních návyků, což je křik a jiné zvukové projevy. Dítě komunikací projevuje a také formuje svoje pocity. Slovem dítě i lépe vyjádří svoje potřeby, svá přání. Emocionální interakcí mezi rodiči a dětmi se rozvíjí schopnost vyjádřit pocity. Pokud je o dítě správně pečováno, lépe komunikuje už v předverbální části komunikace. Stačí mu pouhý pohled. Je těžké dítě zaujmout slovním projevem. Ale děti, které brzo mluví, jsou v mnohem menší míře agresivní. U dětí, které začnou mluvit později, se může objevit problém se soustředěním. Pokud však má dítě malou trpělivost při naslouchání, může se u něj projevit agresivní jednání. Je dobré provázet situace slovem, ale jen přiměřeně.

Ve chvíli, kdy dítě brutálně kousne maminku, aniž by mělo nějaký důvod, se snažíme najít nějakou omluvu. Pokud to samé udělá i jinému dítěti, když si hrají a opět nemá důvod, má matka pocit, že by měla zasáhnout. Pořádným způsobem mu dát najevo, že udělalo něco špatného. Ale hubování nebo výprask ničemu nepomohou. Dítě je totiž plné energie, která se z něj prodírá ven. Tuto energii můžeme rozdělit na dvě. Pozitivní energie jsou chvíle, kdy se dítě učí mluvit, kreslit a jiné různé vývojové dovednosti. A negativní energie se projevuje vztekáním a agresí. Teď uvedu špatné reakce:

„Neodpovídejte nikdy na násilí násilím, neoplácejte dítěti údery, nekřičte na ně... jestliže to uděláte, bude to považovat za normální způsob komunikace mezi lidmi.

Nepředkládejte nikdy vašemu dítěti špatný obraz o něm samém-bude i nadále zlobivým dítětem, když maminka říká, že takový jsem.

Když se začne chovat agresivně, odvedte jeho pozornost: „Ne, pojďme si raději hrát s nákladním autem, to je zajímavější...“ A jestliže i nadále vzdoruje, udělejte to, čemu Angličané říkají time out: „Jdi k sobě (do své postýlky, do svého koutku, do svého pokoje) a já půjdu také k sobě (číst, telefonovat), a zůstanu tam tak dlouho, dokud se nebudu cítit lépe... Nezapomínejte nikdy, že nejste obětním beránkem svého dítěte!“⁵⁷

⁵⁶ Cit. Antier E., Agresivita dětí, s. 38

⁵⁷ Cit. Antier E., Agresivita dětí, s. 43

Hra je další činnost, kterou se dítě učí. Podle Antierové je důležité, aby rodič seděl s dítětem na zemi a pojmenovával činnosti, které se odehrávají. Dítě ve hře zkoumá, objevuje, komunikuje. „*Hra s dítětem je tedy preventivním opatřením proti rozvoji agresivity.*“⁵⁸ Dítě se učí zaměřit pozornost, zmírnit se, sdílet pocity a také udržet pozornost. Agresivitu u dítěte může způsobit to, pokud chceme, aby si hrálo samo.

Vágnerová mluví o učení nápodobou a identifikací. Malé děti dokážou řídit své chování podle příkladu dospělého. Proto je i podle Antierové dobré dávat dítěti pozitivní příklad. Podmínkou pro učení nápodobou je rozpoznání podobnosti, zkušenost a představy. Symbolické myšlení spočívá ve vytvoření představy a také ve vývoji motoriky. Dítě se nápodobou učí a adaptuje na prostředí.

Období předškolního věku se počítá od tří do šesti let a také končí nástupem do školy. Dítě se v tomto období také více odpoutává od rodiny. Dítě se zaměřuje hlavně na poznávání okolního světa. Toto poznání ho vede k určité subjektivní jistotě. Vnímání času je pro dítě ještě složité, ale postupně se učí prostřednictvím událostí, které se opakují. Při počítání je důležitá názornost a konkrétnost. Celkové pochopení jednotlivých čísel trvá určitou dobu. V řečové rovině se rozvíjí, avšak při nápodobě řeči velice selektuje.⁵⁹

2.9 Souhrn pedagogických postupů

Nyní uvedu přehled postupů, které je možné využít při práci s agresivními dětmi. Tyto přístupy jsou dle mého názoru použitelné v mnoha případech.

Určení pravidel je jednou z prvních činností, která je podstatná pro vymezení hranic. Pokud jsou určena pravidla, je jednodušší dítěti vysvětlit co je špatně. Je dobré pravidla vytvářet za pomoci dětí, aby je lépe chápaly.

Dramatická výchova a hudba jsou prostředky pro vyjádření emocí, které dítě pociťuje. Je důležité o emocích s dětmi komunikovat a vysvětlit jim je. V dramatické výchově lze ukázat modelové situace, které mohou vést k agresivním projevům. Ale pokud učitelka správně motivuje děti lze tyto modelové situace zvládnout klidně.

⁵⁸ Cit. Antier E., Agresivita dětí, s. 44

⁵⁹ Srov. Vágnerová M., Vývojová psychologie, s. 53-74

Zdeněk Šimanovský uvádí hry pro zklidnění a uvolnění dětí. Další možnost her je pro zlepšování vzájemných vztahů. Dále pak je možné zařadit hry na modelovém základu, kdy dítě může opět vyjádřit své emoce.

Jedním z důležitých doporučení je uspokojování potřeb dětí (pyramida potřeb), rozvoj jejich vztahů a komunikace, která je velmi důležitá. Učit děti tolerantnosti k ostatním.

Pokud se jde o trest, v žádném případě se nejedná o trest fyzický, ale o působení na jedince, tak aby se změnilo jeho smýšlení a vedl k předsevzetí. Důležité je usmíření a vysvětlení, proč jsme trest zvolili. Získání a udržení důvěry je neméně důležité.

Praktická část

3 Popis praktické části

3.1 Úvod

Mezi dětmi se často setkáváme s výrokem : „Já s tebou nekamarádím!“ nebo „Jestli se s ní/m budeš bavit, tak uvidíš!“. V mnoha případech je to mírnější část agresivního projevu. Některé děti nejdou daleko pro ránu nebo štípnutí.

A proto se v další části své práce se zaměřím na zkušenosti z praxe, nejen svojí, ale hlavně praxe zkušených paní učitelek. Jako prostředky použiju dotazník a pozorování.

Na různých praxích jsem se setkala s různými projevy a odlišnou mírou agresivního chování. Na praxi v prvním ročníku jsem byla ve speciální třídě v mateřské škole Sluníčko v Třeboni. Doslova na vlastní kůži jsem zažila, jak bolí škrábanec nebo kousnutí, když jsem se snažila zasáhnout při potyčce dvou chlapců. Oba dva chtěli váleček na těsto ve stejnou chvíli, ale nepokoušeli se to vyřešit dohodou, rovnou se pustili do souboje. Již z dřívějšího pozorování jsem věděla, že oba chlapci jsou „výbušnější“ povahy.

To byla první „pohnutka“ k napsání bakalářské práce o agresivitě. V dnešní uspěchané době je důležité se nad tímto tématem zamyslet. Nejen z důvodu dostupnosti nevhodných programů a počítačových her, ale také proto, že rodiče mají málo času na své potomky.

Úkolem pro učitelku se tedy stává naučit děti správnému chování ve společnosti nejen svých vrstevníků. Při práci se skupinou dětí lze ukázat mnoho správných reakcí na nastalé konfliktní situace. V některých případech je však těžké správně zareagovat. Zná-li učitelka dítě dobře, může pak reagovat adekvátním způsobem. Myslím si, že správný zásah v pravou chvíli a následné působení na osobnost dítěte může mnohé změnit. Pokud je zásah jen nárazový, vliv na dítě nemusí být žádný.

Předpokládám, že výzkum v bakalářské práci odhalí, jaká je míra agresivních projevů dětí a definuje nejčastější metody působení učitelek.

Nemohu tvrdit, že mé zkušenosti z praxí jsou závratné, ale přesto jsem se stihla něco naučit. Avšak přínosnější byl názor zkušených učitelek na moje reakce, anebo samotné jejich řešení. Pohled člověka, který situaci viděl a řešil by ji jinak, je také velkým přínosem pro nezkušené učitelky.

4 Výzkumné metody

K ověření teoretických poznatků jsem se rozhodla použít dvě výzkumné metody. Dotazníkem budu zjišťovat nejčastější projevy agresivního chování a způsob řešení problémů, ale také podněty, které toto chování mohou zapříčinit. Druhou metodou je pozorování ve dvou mateřských školách. Jedná se o krátkodobé pozorování v průběhu jednoho dne.

4.1 Pozorování

Při pozorování sledujeme činnosti lidí, v našem případě dětí. Ty pak zaznamenáme, analyzujeme a vyhodnotíme. Kvalitativně orientované pozorování je přímo mířené na určitý jev a má přesně stanovený postup. K pozorování je zapotřebí záznamový arch, který má různé podoby. Patří do něj vybrané jevy a jejich výskyt, který se zaznamenává čárkou. Ve strukturovaném pozorování sledujeme takzvané pozorované kategorie, které mají podobný nebo stejný ráz. Pozorování má určité rysy jako například časový postup, systematickost, plánovitost, shromažďování materiálu a také technické pomůcky a prostředky. Do cíle pozorování patří popis a registrace faktů, ale také formulace hypotéz nebo otázek výzkumu. To vše se pak musí zpřesnit a prověřit.⁶⁰

K pozorování v mojí bakalářské práci budu využívat metodu takzvaného přímého, zjevného a krátkodobého pozorování. K pozorování jsem potřebovala záznamový arch.

⁶⁰ Srov. P. Gavora., Úvod do pedagogického výzkumu, str. 76 - 86

Výzkum byl proveden ve dvou mateřských školách. V jedné městské a jedné venkovské, každou na jeden den.

4.2 Dotazník

Dotazník spočívá v písemném kladení otázek a tím i získávání odpovědí v písemné podobě. Dotazník je nečastější metodou získávání údajů v hromadném měřítku. Respondent je osoba, která dotazník vyplňuje. Otázky jsou jednotlivé prvky v dotazníku, ale můžeme jim také říkat položky. Zadávání dotazníku se říká administrace. Přesný cíl dotazníku se odráží v koncipování účelných otázek. Dotazník je možné rozdělit do dvou částí. První je vstupní část. v té je uvedena hlavička, kde nalezneme adresu, cíl dotazníku a vysvětlení postupu. Druhá část obsahuje otázky, jejichž řazení nemusí být tematické. Otázky jsou řazeny od lehčích po těžké a nakonec faktografické otázky. Dále pak záleží na délce dotazníku. A také musíme počítat s návratností.⁶¹

Dotazník k bakalářské práci se mi podařilo dát respondentům z různých koutů naší republiky. Některé jsem předala osobně a jiné jsem rozeslala e-mailem po předchozí dohodě. Dotazník je sestavený pro učitelky mateřských škol.

4.3 Hodnocení dotazníku

V této části se zaměřím na vlastní dotazník. V celém znění je umístěn v přílohách jako PŘÍLOHA II. Budu zde rozebírat všechny otázky. Ke každé napíšu svůj názor a to, jak předpokládám, že otázka dopadne. Následovat budou skutečné výsledky a jejich grafické znázornění. Rozdala jsem 100 dotazníků učitelkám v mateřských školách. Zpět jsem obdržela šedesát dotazníků. Dotazníky byly v padesáti procentech vyplněny celé a ve zbylých padesáti procentech chyběly otázky 11 a 12.

⁶¹ Srov. Gavora P., Úvod do pedagogického výzkumu, str. 99 - 109

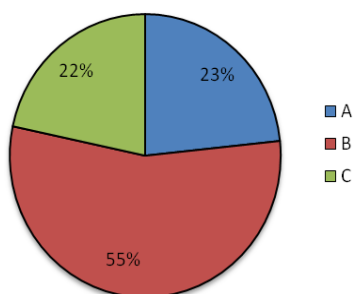
První otázka: Máte zkušenost s agresivním chováním dětí v MŠ?

A) ano, objevuje se často B) lehce se zvyšuje C) je na stejné úrovni D) snižuje se

Můj názor: Když jsem byla malá, nepamatuji si, že bychom si mezi kamarády tak nadávali nebo si ubližovali. Také si pamatuju, že i způsob našich her byl odlišný. To, že je uspěchaná doba je pravda, ale i tak si myslím, že najít si chvíli na dítě a pohrát si společně není vůbec ztráta času. Děti se pak pozornosti dožadují nevhodným způsobem. Při hlídání dětí v různých rodinách jsem si mohla všimnout mnoha různých způsobů výchovy a hlavně to, jak na ni děti reagují.

Předpoklad: Předpokládám, že nejčastější odpovědí bude: *B-lehce se zvyšuje*. A to díky velkému počtu rizikových faktorů.

Výsledek: Můj předpoklad se potvrdil. Výsledek první otázky byl jednoznačný. Odpověď A si vybralo 14 respondentů (23%), odpověď B 33 (55%), C 13 respondentů (22%) a odpověď D ne zvolil nikdo.

Druhá otázka: Jakým agresivním způsobem se děti nejčastěji projevují?

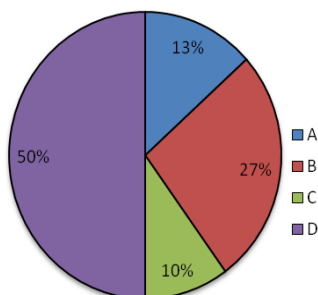
A) slovní agrese B) fyzická agrese C) ničení věcí D) kombinace

Můj názor: Opět vzpomínám na své dětství. Projevy dnešních dětí mi přijdou drsnější. Je to dva roky zpět, co jsem slyšela o chlapci, který skočil na nohu kamarádovi ve třídě mateřské školy. Tento útok byl přímo mířený. Druhý chlapec měl zlomenou nohu a skončil v nemocnici. Já sama jsem se na praxích setkala se slovní i fyzickou agresí. Ničení věcí je podle mě z důvodu velkého množství a dostupnosti hraček. Děti si jich potom neváží. A hlavně si myslím, že ničení věcí je spíš záležitostí, když jsou děti

doma a nudí se. Tím na sebe upoutávají pozornost a ne všechno ničení musí mít příčinu v agresivitě. Mnohé hračky jsou nevhodné, nevydrží aktivnější hru dítěte.

Předpoklad: Děti mají přístup k nejrůznějším příkladům agrese, a proto odhadují, že i odpovědi v dotazníku budou směřovat k odpovědi: *D-kombinace*.

Výsledek: Opět se má hypotéza potvrzuje. Odpověď A vybralo 8 respondentů (13%), odpověď B 16 (27 %), C 6 (10%) a odpověď D 30 respondentů (50%).

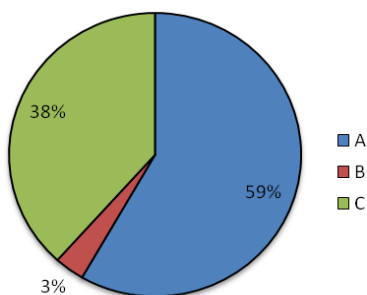
Třetí otázka: Agresivitu pozorujete spíš u:

A) chlapců B) dívek C) stejnoměrně

Můj názor: Podle mého názoru jsou chlapci zaměřeni spíš na fyzickou agresi. Dívky používají psychický nátlak a to přes slovní agresi. U ničení hraček je to stejnoměrné. Přiklonila bych se k tomu, že agresivní projevy chlapců jsou nápadnější.

Předpoklad: Nejen podle mého názoru, ale podle zažitých výroků bude dotazník vykazovat, že agresivněji se projevují chlapci. Odpověď: *A-chlapců*

Výsledek: Odpověď A tedy vybralo 35 respondentů (59%), odpověď B 2 (3%) a odpověď C 23 respondentů (38%).

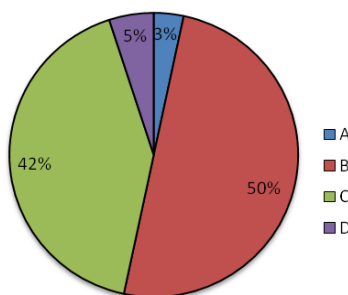
Čtvrtá otázka: Kolikrát denně v průběhu své pracovní doby v MŠ přibližně a v průměru řešíte ve vaší třídě problém, že někdo druhému ublíží (mám na mysli fyzické násilí, nadávky, ničení věcí, staveb atd.)?

- A) obvykle vůbec B) 1-2 x denně C) 3-6 x denně D) 7- 12 x denně
E) vícekrát denně

Můj názor: Proč tato otázka? Když mluvím při praxích s učitelkami, zjišťuji mnoho zajímavých věcí. Jen málo z nich může říct, že ve třídě má děti, které jsou úplně klidné a hodné a že se jí nestane, aby alespoň jednou za den nemusela řešit nějaký anebo sledovat řešení nějakého konfliktu. Já sama jsem na praxi slýchala: „Paní učitelko on/a nám to shodil!“ A mohla bych pokračovat dál. Případ shazování se často ukázal, jako to, že děti nechtěly kamaráda přibrat do hry. Ten pak šel a zničil jim stavbu.

Hypotéza: Předpokládám, že nejčastěji se bude objevovat: C-3-6x denně.

Výsledek: V této otázce byly dvě odpovědi téměř vyrovnané. O výsledku rozhodlo pouhých pět respondentů. Na odpověď A odpověděli 2 respondenti (3%), B vybralo 30 respondentů (50%), C 25 (42%), D uvedli 3 (5%) a E nevybral nikdo.

Pátá otázka: V čem vidíte nejčastější příčinu agresivního chování dětí? (vyberte 3 nejčastější)

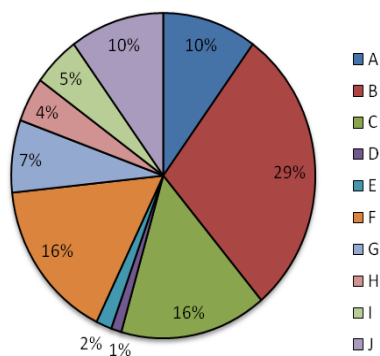
- A) vysoké počty dětí ve třídách MŠ B) agresivní vzory v TV, DVD a počítačových hrách C) agrese v rodinách D) zaměřenost na výkon E) strach z ostatních dětí
F) v rodině neexistují hranice G) nezáměr rodičů H) nepřijetí (od oběti agrese)
I) neporozumění (od oběti agrese) J) sebeobrana

Můj názor: Příčin proč jsou děti agresivní, je mnoho. Podle mého názoru je nejhorší nebo spíš největší hrozbou příklad, který děti mají prakticky denně na očích. To vše je prostřednictvím médií, ale také příkladu v rodinách. Děti mají také problém

s komunikací. Myslím si, že to je díky tomu, že s nimi rodiče málo komunikují. S televizí si dítě bude těžko povídat a hrát. Znála jsem jednoho chlapce, který se svou agresivitou snažil dostat mezi ostatní děti. Ničil jim stavby, bral hračky. To vše pak přerostlo v několik konfliktů v sebeobraně. Ve vysokém počtu dětí je někdy obtížné správně zareagovat.

Předpoklad: Předpokládám, že nejčastější odpovědi budou B, C, J.

Výsledek: Bála jsem se vyhodnocení této otázky, jelikož bylo tolik možných odpovědí. Odpověď A vybralo 18 respondentů (10%), B 52 (29%), C vybralo 28 respondentů (16%), D 2 (1%) a E 3 respondenti (2%). Dále pak F vybralo 29 respondentů (16%), G 13 (7%), H vybralo 8 respondentů (4%), I 9 (5%) a J vybralo 18 respondentů (10%).

Šestá otázka: Setkala jste se někdy s agresí dětí vůči rodičům?

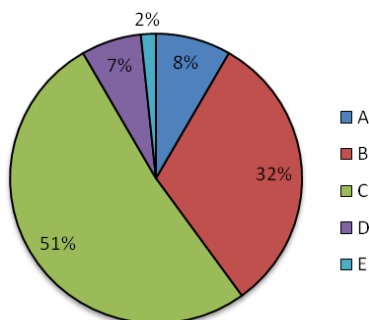
- A) nikdy B) zcela výjimečně C) občas
D) mám ve třídě dítě, které napadá svého rodiče pravidelně (nejméně 1 x týdně)
E) mám více dětí, které napadají svého rodiče pravidelně

Můj názor: Vzpomínám si, že jedna z mých kamarádek, když měla jít do mateřské školy, doslova hystericky vyváděla. Také párkrát nafackovala své mamince. Doma často slýchám, že jsem byla jiná než kamarádka. Byla jsem hrozně naštvaná, když mě tatínek vyzvedával ze školky. Doslova jsem mu vynadala, že jde moc brzo. Při hlídání dalšího chlapce z naší vsi jsem viděla mnohé. Jednou nechtěl uklízet, když se vrátila

jeho matka, aby ho vyzvedla. Tenkrát jí vzteky kousl a ona se mi pak svěřila, že takové výbuchy jsou častější. Myslím si, že děti, které se projevují tímto způsobem, není tolik.

Předpoklad: Dle mých zkušeností a z doslechu různých paní učitelek a rodičů předpokládám, že nejčastější odpovědí bude B.

Výsledek: Odpověď A zvolilo 5 respondentů (8%), B 19 respondentů (32%). Nejvíce respondentů vybralo C 31 (51%), D 4 (7%) a E vybral 1 respondent (2%).

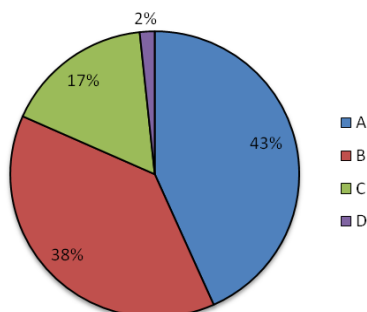
Sedmá otázka: Setkala jste se u dětí s agresí vůči své osobě?

- A) nikdy B) zcela výjimečně C) občas
D) mám ve třídě dítě, které mne napadá pravidelně (nejméně 1 x týdně)
E) mám více dětí, které mě napadají pravidelně

Můj názor: Mou pokousanou ruku jsem již zmiňovala. Protože je dítě v afektu si nemusí uvědomit, co dělá. Ale jiné děti mohou ubližovat záměrně. Jednou jsem také viděla reakci chlapce, po kterém chtěla paní učitelka, aby dodržel pravidlo, že do třídy zbraně nepatří. Chlapec se začal vztekat. Paní učitelka ho odvedla do šatny, aby to mohli vyřešit, aniž by rušili činnost ostatních dětí. Po návratu měla paní učitelka obtisknutou ruku chlapce na tváři. Řekla nám, že jí hoch udeřil ve chvíli, kdy si k němu sedla, aby byla na stejné úrovni jako on.

Předpoklad: Doufám, že tyto případy jsou pouhou výjimkou. Proto předpokládám, že odpovědi budou A.

Výsledek: Byla jsem opravdu mile překvapená, když bylo nejčastější odpovědí opravdu A s 26 respondenty (43%). Dále pak Odpověď B vybralo 23 respondentů (38%), C 10 (17%) a D 1 respondent (2%).

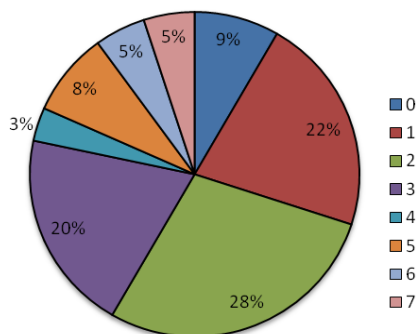

Osmá otázka: O kolika dětech z vaší třídy byste mohla říci: „Každý den způsobí nějaký konflikt, ve kterém někomu ublíží“:

Můj názor: Já osobně se trochu děším představy, kolik agresivních dětí bych měla mít ve třídě v mateřské škole. Jak na ně reagovat? Co dělat? To je asi častá otázka. Myslím, že v dnešní době je v celku dost pravděpodobné, že nějaké to dítě ve třídě bude. Proto bych byla raději ve třídě, kde není celkový počet dětí tak vysoký.

Předpoklad: Předpokládám, že počty agresorů ve třídách nebudou tak vysoké a budou se pohybovat v rozmezí mezi 1-4 dětmi.

Výsledek: Rozmezí bylo 0-7. Nulu uvedlo 5 respondentů (9%), jedno dítě 13 (22%), dvě děti 17 (28%), tři děti má 12 (20%) a se čtyřmi 2 (3%). Pět respondentů má na třídě 5 agresorů (8%), 6 mají 3 (5%) a sedm dětí mají také 3 respondenti (5%).

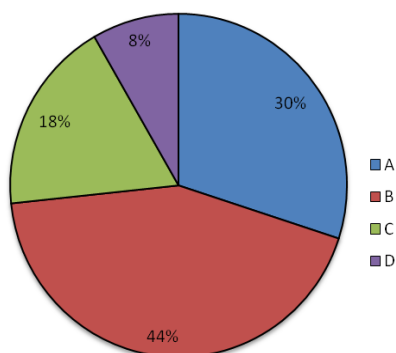
Devátá otázka: Měli bychom agresivní děti trestat?

A) ano B) v některých případech ano C) jen výjimečně D) zásadně ne

Můj názor: Není trest jako trest. Pro některé děti je trestem dočasné vyřazení z činnosti, pro jiné například zklamaná paní učitelka. Trestem je i to, že se dítě musí omluvit. Každopádně já osobně si myslím, že trest fyzického rázu je špatný. Učitelé nesmí dítě plácnout a rodiče si nejsou jistí tím, jestli je správný. Určitě stojí za zmínku přirozený důsledek. Dát dítěti informaci, že ostatní si rádi hrají s tím, kdo neublíží. A ten kdo ubližuje, bývá vyřazen. Než však přijde trest, je nutné pokusit se najít příčinu agresivního projevu.

Předpoklad: Mohlo by se stát, že slovo trest budou respondenti brát jako fyzický nebo něco co je zakázané. A jiní ho budou brát jako normální jev.

Výsledek: Odpověď A si vybralo 18 respondentů (30%), B 26 (44%), C 11 respondentů (18%) a D 5 respondentů (8%).

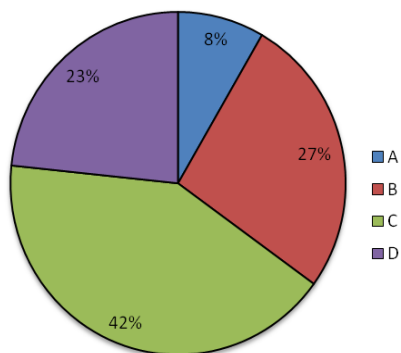
Desátá otázka: Měli bychom agresivní děti vyřazovat z mateřské školy?

A) ano B) v některých případech ano C) jen výjimečně D) zásadně ne

Můj názor: Vyřazování dětí z mateřských škol je závažná otázka. Ještě jsem se nesečkala s tak agresivním dítětem, aby bylo nutné ho vyřadit. Myslím si, že dítě předškolního věku (5-6 let), by již mohlo tento důsledek svého jednání pochopit, ale tříleté dítě asi ne. Podle mě pochopí, že se učitelka hněvá a proč tomu tak je, ale to, že nesmí chodit do MŠ, je asi ještě dost složité. Z pohledu učitelky bych se k tomuto kroku v některých případech přiklonila. Ve chvíli, kdy je třída plná dětí a jedno je opravdu nebezpečné až nezvladatelné, je to lepší.

Předpoklad: Myslím, že učitelky v mateřských školách by mohli můj názor potvrdit. Z pohledu bezpečnosti by se nejčastěji mohla objevit odpověď B.

Výsledek: U této otázky se můj předpoklad nepotvrdil. Odpověď A vybralo 5 respondentů (8%), B vybralo 16 (27%), C 25 respondentů (42%) a D vybralo 14 respondentů (23%).

Poslední dvě otázky jsou zaměřené na zkušenost paní učitelek. Jedná se o vypsání jejich zkušeností a rady jak se s agresivními dětmi vypořádat. Výsledek proto nebude znázorněn v grafické podobě. Pouze uvedu nejčastější odpovědi anebo nějaké zajímavosti.

Jedenáctá otázka: Máte nějakou zkušenost týkající se agresivity v mateřské škole, kterou byste nám chtěla sdělit?

Můj názor: Já jsem již některé zážitky a zkušenosti uvedla. Jednou bych ještě mohla uvést. Vypomáhala jsem v obchodě. Přišla tam maminka s dvouletým chlapcem. Hoch se najednou začal vzteky válet po podlaze. Maminka ho několikrát zvedla a snažila ho uklidnit. Nic však nezabíralo. Myslím si, že kdyby ho nechala bez povšimnutí tak se chlapec uklidnil rychleji.

Předpoklad: Myslím si, že paní učitelky mají zkušenosti, ale spíš se k nim moc vyjadřovat nebudou.

Výsledek: Odpovědi z počtu šedesáti dotazníků jsem obdržela jen 50 procent. Zbytek neodpověděl. Paní učitelky, které odpověděly, uváděly své zážitky s agresivními dětmi. Jeden z příběhů mě zaujal. Jednalo se o chlapce jiné národnosti. Přestup do

nového prostředí u něj vyvolal strach a následné agresivní projevy. Jeho strach byl zapříčiněn ztíženou komunikací. Dítě bojovalo o zařazení.

Další zkušeností, která se vztahuje k problému agresivity, je komunikace s rodinou agresora. Ta byla uvedena u 40 % odpovědí. A také postupy rodičů, které jsou zpozorované v šatně.

Dvanáctá otázka: Máte osvědčený recept na odstraňování agresivity u dětí? Jaký? (napište svými slovy)

Můj názor: Několikrát jsem se zmiňovala o odlišnostech dětí. Tudíž i to, co na ně platí, je odlišné. Myslím, že podstatné je znát děti a mít škálu různých činností, ale hlavně s dětmi komunikovat a vést je k prosociálnosti. Dát jim možnost projevit jejich city, ale také jim pomáhat je usměrnit a zvládat. Z vlastní zkušenosti vím, že je dobré dát dítěti pro zklidnění malou pauzu. Jednoduše ho na chvíli posadit mimo dění a vysvětlit mu, proč to děláme. Říct mu, že až bude vědět, že zvládne být s ostatními dětmi, může se vrátit. Protože teď zrovna máte strach, aby se někomu něco nestalo. Anebo naopak hrát hry, které zmiňuje Z. Šimanovský.

Předpoklad: Předpokládám, že v některých situacích se paní učitelky shodnou a v některých bude názor odlišný. Bude se objevovat důraz na odlišnost dětí.

Výsledek: 55% učitelek odpovědělo, že nemá ověřené žádné postupy. Řeší konflikty podle možností, které přinese daná situace. Paní učitelky, které odpověděly, se v 80 % shodly na odlišnosti dětí a tudíž i na odlišných postupech. Pokud dítě dobře znáte, lépe se s ním řeší konflikt. 60% uvádí důslednost a režim a pravidla a pokud je to možné nechat děti konflikt vyřešit samostatně. Pro učitele dobrá rada, nic neřešit v afektu. Pro děti, u kterých se agresivní chování projevuje, je dobré dávat individuální úkoly, vysvětlovat jim, co se děje a snažit se spolupracovat s rodiči. Dále také větší pohybová aktivita, ale pokud konflikt nastane při činnosti, je jednou z možností chvilkové vyřazení. 90 % respondentů se shoduje na snižování počtu dětí ve třídách, ale také omezení sledování násilí v médiích. Jednoznačná odpověď byla : „UČITELKY V MŠ NEMAJÍ ŽÁDNÉ PRAVOMOCE!“

4.4 Celkové shrnutí dotazníku

Celkové výsledky dotazníku jsou pro mou potřebu uspokojivé. Některé odpovědi mě částečně překvapily. Jako například počty agresivně se projevujících dětí ve třídách. Svým způsobem jsem očekávala, že otázky jedenáct a dvanáct nebudou pokaždé vyplněné. Ale v tak malé míře jsem byla nemile překvapena. Celková návratnost dotazníku byla 60 %.

4.5 Popis mateřských škol a pozorování

Mateřská škola Nerudova

Budovy mateřské školy se nachází v Českých Budějovicích nedaleko obchodního centra IGY. V mateřské škole se nachází šest tříd. Tyto třídy jsou umístěny ve dvou budovách. V první nalezneme dvě třídy a ve druhé čtyři. Kolem budov se nachází rozlehlá zahrada, kde jsou pískoviště a prolézačky. Školka má vzdělávací program zaměřený na waldorfskou pedagogiku. Mateřská škola nabízí různé aktivity. Pro starší děti je to například výuka základů anglického jazyka a plavání. Dále pak balet a různé účasti na jiných akcích. Nesmím opomenout aktivity, kde se zapojují i rodiče. Jedná se o různé slavnosti z waldorfské pedagogiky.

Mateřskou školu znám poměrně dobře, protože jsem měla možnost zde dva roky být jako praktikantka. A právě v týdnu praxe jsem provedla první pozorování.

Vlastní pozorování

Pozorování jsem provedla ve třídě Krtečků. Jedná se o předškolní třídu, věk dětí je pět až šest let. Byla jsem zde na praxi posední školní rok 2011/2012. Od rána jsem pozorovala dění dětí ve třídě. Do záznamového archu jsem si zapisovala postřehy.

U děvčat jsem zaznamenala minimum fyzických projevů. Šlo spíše o průbojnější dosažení zájmu než o agresivní útoky. U jedné dívky jsem již dříve zaznamenala sklony k slovní agresi a hlavně ke sklonům k šikaně. Její projevy byly zaměřené na dívku, která má problém s řečí a navštěvuje logopeda. V okruhu agresorky byla ještě dvě děvčata.

Další jejich projev byl v nadávkách typu: „jsi blbá“ nebo i jiné nadávky podobného ražení.

U chlapců jsem také z počátku dopoledne viděla spíš jen šťouchance, které nebyly mířené jako útok. Ale postupem času jsem zaznamenala u jednoho hochy, že jeho strkance byly provokativního rázu. Snažil se vyvolat konflikt. Od chlapců jsem zaslechla i nějaké nadávky. V pár případech se stalo i to, že tento chlapec zničil stavbu letadla ze stavebnice. Při přechodu od stolečků jsem zažila i rvačku. Vyvolalo ji nepatrné a hlavně nechtěné šťouchnutí, které se při počtu dvaceti čtyř dětí dá čekat. Jména chlapců, která uvedu, nebudou skutečná. Honza tedy při přesunu od stolečků nechtěně strčil do Petra, který zareagoval velmi neadekvátním způsobem. Petr srazil Honzu k zemi a začal ho tlouct pěstí do zad. Ostatní děti seděly kousek dál. V tuto chvíli už nešlo jinak než zasáhnout zvýšením hlasu. Další řešení bylo rozhovorem.

Fyzická agrese : 5x za dopoledne

Slovní agrese : 9x za dopoledne

Ničení věcí : 1x za dopoledne

Mateřská škola Načeradec

Budova mateřské školy se nachází v blízkosti městské knihovny a domu pro seniory. V mateřské škole se nachází dvě oddělení, což je novinkou jen pár let. V budově není kuchyně, proto musí být jídlo dováženo ze školní jídelny. Budova mateřské školy je obklopena zahradou, kde je pískoviště a prolézačky. Na obvodu zahrady jsou ovocné stromy. Mateřská škola má klasický výukový program. Také zde jsou dětem nabízeny různé aktivity. Navštěvují divadla nejen v místě obce, ale také dojíždějí. Mateřská škola pořádá různé túry, výlety a také pohádkové cesty, kde se děti setkávají s pohádkovými postavami. Mateřská škola také hodně spolupracuje se základní školou, ve které děti vystupují na společných besídkách. Jednou z činností je také pořádání společných prodejních výstav, kde můžete zakoupit výrobky dětí.

V této mateřské škole jsem strávila jako malá mnoho času. Také jsem zde byla na praxi. Díky dobrým vztahům s učitelkami jsem měla možnost provést pozorování i zde. K pozorování jsem si vybrala třídu předškoláků, abych měla lepší možnost srovnání.

Vlastní pozorování

U dívek jsem zpozorovala podobné projevy. Neobjevila jsem žádné výrazné projevy, které by šlo posoudit jako agresivní. Dívky jsou zde klidné. Radila jsem se s paní učitelkou. Zjistila jsem, že nyní je ve školce klidnější období. A u dívek je to opravdu znatelné. Jednou se stalo, že se dívky nemohly dohodnout, která si půjčí panenku, ale ke konfliktu nedošlo. Děvčata situaci vyřešila samostatně.

U chlapců jsem narazila na pošťuchování. Jeden z chlapců je silnější povahy a tak když do někoho lehce vrazí, vypadá to agresivněji. Ale o agresi se nejedná, jen si nedokáže uvědomit svou sílu. Zjistila jsem, že při mém pozorování chyběl hoch, který občas vyvolává konflikty. Proto moje pozorování bylo mírnější. Celkově bylo ale složitější protože děti neznám a nevím, kdo se jak chová.

Fyzická agrese : 3x za dopoledne

Slovní agrese : 7x za dopoledne

Ničení věcí : 2x za dopoledne

4.6 Celkové shrnutí pozorování

Záměrem mého pozorování bylo nezávisle na dotazníku zjistit míru agresivních projevů. Dále pak jsem chtěla srovnat městskou a venkovskou mateřskou školu, spíš děti a jejich projevy.

Když srovnám projevy dětí z velkého města a venkova, nevidím v nich velký rozdíl. Kdybych neviděla konflikt v Českých Budějovicích, tak bych řekla, že pozorování bylo úplně shodné. Opomenuli tedy tento konflikt, tak projevy fyzické agrese nebyly tak závažné, aby hrozilo nebezpečí úrazu.

Dívky se projevovaly méně agresivním způsobem. V MŠ Nerudova to byl 1 fyzický a 4 slovní projevy. Chlapci pak 4 fyzické a 5 slovních plus 1 ničení věcí.

V MŠ Načeradec byla situace obdobná. Dívky měly méně projevů. Opět 1 fyzický a 3 slovní. Chlapci 2 projevy fyzické agrese, 4 slovní a 2x ničení věcí. U ničení se ve všech případech jednalo o stavby.

Řešení situací bylo následovné, v MŠ Nerudova si konflikty řešily děti samy v případech slovní agrese a stavbu také vyřešily bez zásahu. Děti přišly žalovat, tak jim učitelka řekla, ať zkusí říct kamarádovi, že se jim to nelíbí. Pouze při fyzické agresi, která byla nebezpečná, zasáhla učitelka a to domluvou a snahou o prosociální závěr. Chlapcům bylo vysvětleno, proč se učitelka zlobí. Oba chlapci se následně omluvili. Dále byla zařazena činnost na zklidnění. Ostatní konflikty fyzické agrese vyžadovaly pouze připomenutí pravidel.

V MŠ Načeradec řešila učitelka 100% konfliktů domluvou. Děti se následně na reakci paní učitelky omluvily.

Paní učitelky tedy do konfliktů zasahují způsobem domluvy, které je mírnější než trest a vedou děti k omluvě a komunikaci. Při činnostech se v obou mateřských školách objevily pohybové hry, které měly sloužit k uspokojení potřeby pohybu dětí. Dále také paní učitelky individuálně komunikují s dětmi, které mají potřebu sdělit své zážitky nebo vyjádřit své emoce.

Závěr

V úvodu jsem popisovala, co je záměrem mojí bakalářské práce. Nyní když už mám vše přečtené a vyhodnocené pozorování s dotazníkem, jsem usoudila, že tato problematika je opravdu složitá. V úvodu jsem psala spíš své vlastní názory na agresivní projevy dětí. V dnešní době je mnoho literatury, ale jen málo učitelů se chce podělit o vlastní zkušenosti a nápady jak pracovat. O tom jsem se přesvědčila v zadávání dotazníku. Nevím, jestli to bylo jen tím, že opravdu paní učitelky nemají, co by mi mohly sdělit anebo jestli to bylo tím, že nechtěly, nebo považují své zkušenosti za nesdělitelné či nepublikovatelné.

V teoretické části jsem se dočetla mnoho přínosných informací. Nejvíce mě však zaujala kniha *Agresivita dětí* od autorky Edwige Antier. Zde jsem našla mnoho užitečných rad, které jsou velmi přínosné nejen pro mě jako budoucí paní učitelku, ale určitě bych tuto knihu doporučila přečíst maminkám. Nemusí to být maminky, které čekají své první dítě, ale klidně i ty, které už děti mají.

Vycházela jsem z vlastních zkušeností, které jsem srovnávala s přečtenými informacemi od různých autorů. Některé situace jsem díky tomu pochopila a vím, že bych reagovala jiným způsobem a v některých bych reagovala stejně. Mám mladší sestru. Nedávno oslavila osmé narozeniny. Proto mám v živé paměti její vývoj a zážitky s ní jsem také často srovnávala. Mimo sestru jsem srovnávala i různé děti, které jsem hlídala sousedům. Opět to pro mě bylo velkým přínosem.

I v praktické části jsem se dozvěděla mnoho užitečných věcí. A podle odpovědí v dotaznících jsem měla možnost srovnávat informace z knih. V celku nebyl velkým překvapením celkový výsledek dotazníku. Mým záměrem bylo ověřit teorii a praxi. V celku se mi podařilo zjistit, že učitelky přistupují k agresivním dětem podobným způsobem. Učitelé se shodli na několika postupech práce s těmito dětmi. Postupy jako je komunikace, prosociální vedení dětí a důslednost, se shodují i s teoretickou částí. Také se ukázalo, že i dítě, které normálně komunikuje, se může v afektu projevit jako agresor. Budu se opakovat, ale opravdu mě překvapily výsledky otázky, která zjišťovala počty dětí, které se pravidelně jeví jako agresori. Číslo sedm bylo pro mou osobu až zarážející.

Odpovědi na moje vnitřní otázky jsem našla, ale v praxi přijdou další a další. Je dobré vědět, že člověk má možnost nahlédnout do materiálů, které mu poradí, pomohou a odpoví na jeho otázky. Některé věci však člověk nalezne až v praxi, ale podstatné základní informace jsem našla v knihách. Další pak můžeme převzít od zkušenějších kolegů. V některých případech se od nich poučíme správně a v jiných si řekneme, že takto postupovat opravdu nechceme.

Otázkou stále zůstává, kolik dětí máme možnost posunout správným směrem? Kolik z nich se poučí ze svých chyb? A kolik dětí přejde od agresivního chování až k šikanování?

Na tyto otázky asi odpověď nenalezneme. Nám učitelům proto nezbývá než doufat, že naše působení bude mít pozitivní ohlasy a že rodiče pochopí, že dítěti je nutné se naplno věnovat a dávat mu správný příklad. Protože základy získáváme v rodině.

Tato práce je způsobem ukončení studia na škole. Život však budu studovat dál a budu také hledat způsoby, jak správně pracovat s dětmi a jak jim předat to nejlepší pro jejich budoucí život.

Použité zdroje

- 1) ANTIER, E. *Agresivita dětí*. Portál, Praha, 2011, s. 99
ISBN 978-80-7367-881-4
- 2) ČÁP, J. *Psychologie, Obecná psychologie pro střední školy*. Nakladatelství HaH, Praha, 2002, s. 206
ISBN 80-7319-015-X
- 3) DEISSLER, H. H. *Každodenní problémy v mateřské škole*. Portál, Praha, 1994, s. 108
ISBN 80-7178-010-3
- 4) FRIELINGS DORF, K. *Agrese vytváří vztahy*. Karmeliánské nakladatelství, 2000, s. 159
ISBN 80-71925-02-0
- 5) HELUS, Z. *Dítě v osobnostním pojetí*. Portál, Praha, 2004, s. 286
ISBN 80-7178-888-0
- 6) JANATA, J., *Agrese tolerance a intolerance*. Grada Publish Praha, 1999, s. 220
ISBN 80-7169-889-X
- 7) MERTIN, V., GILLERNOVÁ, I. *Psychologie pro učitelky mateřské školy*, Portál, Praha, 2003, s. 232
ISBN 80-7178-799-X
- 8) NAKONEČNÝ, M. *Lexikon psychologie*, Praha: Vodnář, 1995, s. 397
ISBN 80-85255-74-X
- 9) ŘÍČAN, P., *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Portál, Praha, 1995, s. 95
ISBN 80-7178-049-9
- 10) SPURNÝ, J. *Psychologie násilí*. 1. Vydání, EUROUNION, Praha, 1996
ISBN 80-85858-30-4

- 11) SVOBODOVÁ, E., a kol., *Vzdělávání v mateřské škole*. Portál, Praha, 2010,
s. 168
ISBN 978-80-7367-774-9

- 12) ŠIMANOVSKÝ, Z. *Hry pro zvládnutí agresivity a neklidu*. Portál, Praha, 2002,
s. 175
ISBN 80-7178689-6

- 13) ŠVINGALOVÁ, D. *Kapitoly z psychologie II. Díl – Psychologie osobnosti*. TUL,
2. upravené vydání, 2006
ISBN 55-008-06

- 14) MAGAZÍN DNES, 9.2.2012, ČÍSLO 6, ročník XIX.

Seznam příloh

Příloha I.	Trest v praxi
Příloha II.	Dotazník

Přílohy

Příloha I:

Trest v praxi

Nedávno se mi dostal do ruky MAGAZÍN DNES. Nalezla jsem v něm reportáž na téma Facka nebo ne? K tomuto tématu jsem napsala v teoretické části krátkou kapitolu. V magazínu se k tématu vyjadřují známé osobnosti, které mají vlastní děti. Dvě ženy, herečky Tereza Brodská a Veronika Žilková. Dále pak hudebník Michael Kocáb, režisér Václav Marhoul a kardiochirurg Jan Pirk. Všichni již zmínění se vyjadřují k modelovým situacím. Nejprve nás však seznamují s vlastním dětstvím a výchovou svých dětí.

První otázka, která byla položena, se vztahovala k trestání celebrit samotných. Veronika Žilková vypráví, jak její rodiče zjistili, že kouří. V tu chvíli by prý raději dostala facku, než aby viděla otce plakat. Tereza Brodská dostala od maminky na zadek bezdůvodně. Matka se jí pak omluvila. Václav Marhoul měl otce, který ho trestal gumovým páskem. V případě Jana Pirka bylo trestem plácnutí přes zadek nebo zákazy. Michael Kocáb až na pár pohlavků tělesné tresty neznal.

Druhou otázkou je trestání vlastních dětí. Michael Kocáb fyzické tresty neužíval. Jan Pirk chlapce trestal plácnutím na zadek. Václav Marhoul je na tom podobně jako M. Kocáb. Paní Žilková říká, že trest připadá v úvahu pouze ve chvíli ohrožení dítěte. Tereza Brodská syna nebila.

Velmi zajímavá otázka je zákonem zakázat tělesné tresty. Tereza Brodská zákon přirovnává k extrému, protože někdy hovořit a domlouvat nestačí. Někdy je lepší, když padne přiměřená rána. Veronika Žilková tvrdí, že pokud se jedná o občasné plácnutí, nic se neděje, ale neznamená to mlátit děti hrubou silou a často. Václav Marhoul a Jan Pirk zákon neschvalují. Pan Kocáb říká, že lehké plácnutí není na škodu.

A nyní slíbené modelové situace.

První se odehrává na pískovišti: *„Tříletá dcera bere menším dětem hračky. Matka ji několikrát okřikne, ale dcera jako by neslyšela, začíná dokonce do slabších dětí strkat. Matka pohrozí, že jestli se dcera neuklidní, okamžitě odejdou domů. Dívka zareaguje tím, že praští menší holčičku lopatkou. Naštvaná matka vběhne na pískoviště a udeří*

*svou dceru dlaní přes zadek, až děvče spadne do písku.*⁶² Jan Pirk by dceru potrestal plácnutím přes ruku. Tereza Brodská by použila plácnutí přes zadek, ale s mnohem menší razancí. Václav Marhoul by dítě odvedl domů. Veronika Žilková by se snažila dítěti navrhnout jinou aktivitu a Michael Kocáb by dítě odvedl a vysvětloval, co je špatně. A pokud by se dítě dále chovalo nevhodně, plácl by ho přes zadek.

Před obchodem: *„Rodina je na dovolené, nakupuje pití a ovoce, rodiče zaplatí. Když už jsou na ulici, osmiletý syn vytáhne z kapsy čokoládu – ukradl ji. Otec chvíli nevěřícně zírá, pak dá synovi pohlavek a s omluvou jde čokoládu zaplatit.*⁶³

Veronika Žilková by řešila, proč tato situace nastala a jestli není problém v komunikaci mezi ní a dítětem. Anebo jestli se jí dítě bojí o sladkost říct. Jan Pirk by se zachoval stejně jako otec v modelové situaci. Michael Kocáb také, ale pokud by se krádeže měly opakovat, byl by razantnější v potrestání syna, ale to už by se odehrávalo v soukromí domova. Tereza Brodská by dítěti domlouvala a poslala ho čokoládu vrátit a zaplatit z vlastního kapesného. Václav Marhoul tělesný trest syna zavrhuje. On by mu domlouval a domlouval. Podle něj není nic horšího než to, když chcete pohladit dítě a ono před vámi ze strachu ucukne.

Po třídních schůzkách: *„Matka jedenáctiletého chlapce měla pocit, že je ve škole vše v pořádku, syn mluvil pouze o jedničkách a dvojkách, chová se prý vzorně. Učitelé však tvrdí, že chlapec při vyučování nespolupracuje, navíc prý šikanoje spolužáky z nižších tříd. Matka přichází domů, vytáhne vařečku, synovi nařeže.*⁶⁴

Jan Pirk by syna potrestal, ale tělesný trest by byl pouze rukou ne vařečkou. Veronika Žilková by opět zjišťovala, proč dítě lže. Herečka si myslí, že lži jsou pouze obranným mechanismem dětí. Bojí se jí její dítě? Tereza Brodská zvažuje návštěvu psychologa. Měla by pocit, že přišla nějaká její výchovná chyba. Michael Kocáb říká, že některé problémy řeší domluva, ale tohle už si zasluhuje i výprask. A Václav Marhoul? Ten si prožil šikano na vlastní kůži na střední škole celé dva roky. Ale opět by se k tělesnému trestu neuchýlil.

Předposlední situace se odehrává na ulici: *„Dvanáctiletý syn chodí každou středu do skautu, aspoň to doma říká. Jenže dnes večer se otec vrací z práce tramvají a naráží na partu mladých fotbalových fanoušků, kteří vyřvávají na celý vagon. Jedním z nich je*

⁶² Cit. Magazín DNES., Facka anebo ne?, str. 24

⁶³ Cit. Magazín DNES., Facka anebo ne?, str. 25

⁶⁴ Cit. Magazín DNES., Facka anebo ne?, str. 26

jeho skautík. Otec se k němu prodere, na zastávce ho vystrčí z tramvaje: „Takže ty jsi byl ve skautu, jo?“ Syn mlčí, otec mu dá facku.“⁶⁵

Terezu Brodskou by mrzela lež, protože chce pouze mít přehled, kde se její dítě nachází. Fotbal by mu místo skautu dovolila. Jan Pirk by trest použil, určitě ne před kamarády dítěte, ale až doma. Michael Kocáb říká, že facka u dvanáctiletého dítěte nic neřeší. Je lepší problém probrat. Takže se přiklání ke komunikaci. Václav Marhoul by také problém řešil až v soukromí domova. Pro dítě je podle jeho názoru nejhorší potupou dostat vynadáno před přáteli. Vlastním dětem dovoluje vše, pokud přijdou a zeptají se a oznámí, kam chtějí jít. Veronika Žilková opět říká, že by zjišťovala, proč dítě není upřímné a kde je chyba. Jestli dítě nenutíte do něčeho, co vlastně samo nechce.

Poslední situace se odehrává doma: „Čtrnáctiletá dcera měla přijít v sedm, ale teď je půl deváté a ona nebere telefon. Pak se ozve klíč, dcera se vyvalí dovnitř. Na otázku kdes byla? začne koktat. Je zjevné, že má v sobě v lepším případě dvě promile, možná drogu. Nechte mě bejt, dostane ze sebe. Otec chytne děvče za vlasy, škubne, strhne ji pod proud studené vody v koupelně. Drží ji nad umyvadlem čtvrt minuty a křičí, ať se dcera vzpamatuje.“⁶⁶

Michael Kocáb opět volí domluvu, protože je to podle něj jediné možné řešení. Pokud by se potvrdilo, že dcera vzala drogu, nastane čas na návštěvu psychologa. Tereza Brodská spoléhá na účinek látek, tudíž nevolnost. Proto by dceři dala lavor k posteli a ráno by to začala řešit. Pokud by však zjistila přítomnost drog, okamžitě by dítě odvezla do nemocnice. Jan Pirk se přiklání k domluvě, ale pokud by se stalo to, že se dítě pozvrací, nechal by ho to uklidit. Václav Marhoul by nechal dítě poznat důsledky a pak by přišla domluva. Veronika Žilková se přiklání k domluvě.⁶⁷

⁶⁵ Cit. Magazín DNES., Facka anebo ne?, str. 26

⁶⁶ Cit. Magazín DNES., Facka anebo ne?, str. 26 - 27

⁶⁷ Srov. Magazín DNES., Facka anebo ne?, str. 23 - 27

Příloha II:

Dotazník

Dobrý den,

jmenuji se Veronika Paýrová a jsem studentkou 3. ročníku Pedagogické fakulty, Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, oboru Učitelství pro mateřské školy.

Moje bakalářská práce je zaměřená na agresivitu dětí v mateřské škole a ráda bych znala názory a zkušenosti učitelek a učitelů, kteří již mají praxi. A proto bych touto cestou chtěla požádat o vyplnění dotazníku. Dotazník je anonymní a veškeré informace, které získám z Vašich zkušeností, budou důležitou součástí v již zmíněné bakalářské práci a také jako ponaučení všech, kteří budou mít možnost nahlédnout k výsledkům. Samotné vyplnění dotazníku je otázka několika minut.

Předem děkuji za Váš čas, který věnujete vyplnění. A doufám, že Vaše odpovědi budou zapsány pravdivě.

Své odpovědi napište do rámečků, který je pod otázkou. Pokud rámeček nenaleznete, jedná se o otázku, kde napíšete svůj názor nebo zkušenost.

1) Máte zkušenost s agresivním chováním dětí v MŠ?

- A** ano objevuje se často
- B** lehce se zvyšuje
- C** je na stejné úrovni
- D** snižuje se

2) Jakým agresivním způsobem se děti nejvíce projevují?

- A** slovní agrese
- B** fyzická agrese
- C** ničení věcí
- D** kombinace

3) Agresivitu pozorujete spíš u:

- A** chlapců
- B** dívek
- C** stejnoměrně

4) Kolikrát denně v průběhu své pracovní doby v MŠ přibližně a v průměru řešíte ve vaší třídě problém, že někdo druhému ublíží (mám na mysli fyzické násilí, nadávky, ničení věcí, staveb atd.)?

- A** obvykle vůbec
- B** 1-2 x denně
- C** 3-6 x denně
- D** 7- 12 x denně
- E** vícekrát denně

5) V čem vidíte nejčastější příčinu agresivního chování dětí? (vyberte 3 nejčastější)

- A** vysoké počty dětí ve třídách MŠ
 - B** agresivní vzory v TV, DVD a počítačových hrách
 - C** agrese v rodinách
 - D** zaměřenost na výkon
 - E** strach z ostatních dětí
 - F** v rodině neexistují hranice
 - G** nezájem rodičů
 - H** nepřijetí (od oběti agrese)
 - I** neporozumění (od oběti agrese)
 - J** sebeobrana
- jiný důvod:

6) Setkala jste se někdy s agresí dětí vůči rodičům?

A nikdy

B zcela výjimečně

C občas

D mám ve třídě dítě, které napadá svého rodiče pravidelně (nejméně 1 x týdně)

E mám více dětí, které napadají svého rodiče pravidelně

7) Setkala jste se u dětí s agresí vůči své osobě?

A nikdy

B zcela výjimečně

C občas

D mám ve třídě dítě, které mne napadá pravidelně (nejméně 1 x týdně)

E mám více dětí, které mě napadají pravidelně

8) O kolika dětech z vaší třídy byste mohla říci:

Každý den způsobí nějaký konflikt, ve kterém někomu ublíží:

9) Měli bychom agresivní děti trestat?

A ano

B v některých případech ano

C jen výjimečně

D zásadně ne

10) Měli bychom agresivní děti vyřazovat z mateřské školy?

A ano

B v některých případech ano

C jen výjimečně

D zásadně ne

11) Máte nějakou zkušenost týkající se agresivity v mateřské škole, kterou byste nám chtěla sdělit?

12) Máte osvědčený recept na odstraňování agresivity u dětí? Jaký? (napište svými slovy)